

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

«Η προστασία δεδομένων στο χώρο εργασίας την περίοδο της πανδημίας»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βλάσιος Κ. Δημόπουλος

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα)

Ισμήνη Κριάρη, Ομότιμη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Αντώνιος Χάνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βλάσιος Κ. Δημόπουλος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

COVID-19: Coronavirus disease 2019

G.D.P.R.: General Data Protection Regulation

A.Π.Δ.Π.Χ.: Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

αρ.: αριθμός

Άρθ., άρθ.: άρθρο

Βλ.: Βλέπε

Γ.Γ.Π.Π.: Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας

Γ.Κ.Π.Δ.: Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων

εδ.: εδάφιο

Ε.Δ.Δ.Α.: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση

Ε.Κ.: Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Ε.Κ.Α.Β.: Εθνικό Κέντρο Άμεσης Βοήθειας

Ε.Ο.Δ.Υ.: Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας

επ.: επόμενα

επιμ.: επιμέλεια

Ε.Σ.Δ.Α.: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ε.Σ.Π.Δ.: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων

Ε.Σ.Ρ.: Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης

Ε.Σ.Υ.: Εθνικό Σύστημα Υγείας

κ.λπ.: και λοιπά

Μ.Μ.Ε.: Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

ν.: νόμος

όπ. ανωτ.: όπως ανωτέρω

παρ.: παράγραφος

π.δ.: προεδρικό διάταγμα

Π.Ν.Π.: Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου

Π.Ο.Υ.: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

π.χ.: παραδείγματος χάρη

Σ.: Σύνταγμα

σελ.: σελίδα

Σ.τ.Ε.: Συμβούλιο της Επικρατείας

στοιχ.: στοιχείο

υπος.: υποσημείωση

Φ.Ε.Κ.: Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ	9
ABSTRACT.....	10
KEYWORDS	12
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
Κεφάλαιο Πρώτο: Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων	15
1. Επεξεργασία στο πεδίο της απασχόλησης	15
2. Υποχρεώσεις εργοδοτών και υπαλλήλων	22
2.1. Γενικές υποχρεώσεις εργοδοτών	22
2.2. Καθήκοντα υπαλλήλων	24
Κεφάλαιο Δεύτερο: Πανδημία και επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	25
1. Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπό το πρίσμα της αντιμετώπισης του κορονοϊού	25
2. Θέση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πεδίο του κορονοϊού και θεμελιώδη στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν την επεξεργασία σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων	31
Κεφάλαιο Τρίτο: Κορονοϊός και σύγκρουση εννόμων αγαθών	34
1. Σύγκρουση δικαιωμάτων και έλεγχος μετάδοσης του κορονοϊού	34
1.1. Η προστασία της δημόσιας υγείας ως πτυχή του δημοσίου συμφέροντος	35
1.2. Η διασφάλιση της προσωπικής ζωής και το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων	36
2. Η αρχή της ελαχιστοποίησης/αναλογικότητας	37
Κεφάλαιο Τέταρτο: Σχετικά θέματα με την πανδημία του κορονοϊού	40
1. Χρήση της μάσκας	40
2. Το θέμα της ατομικής ευθύνης	41
3. Τηλεργασία	42
4. Υποχρεωτικός εμβολιασμός	45
5. Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα ύστερα από τον κορονοϊό	53
ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	55

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	58
--------------------	----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία πραγματεύεται το θέμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων σε περίοδο πανδημίας. Προσωπικά δεδομένα αποτελούν οι κάθε είδους πληροφορίες, οι οποίες αναφέρονται σε ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο (υποκείμενο των δεδομένων). Το ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο αποτελεί εκείνο που η ταυτότητα του είναι δυνατόν να διαπιστωθεί, άμεσα ή έμμεσα, κυρίως μέσω μνείας σε αναγνωριστικό χαρακτηριστικό ταυτότητας, όπως είναι το όνομα, σε αριθμό ταυτότητας, σε δεδομένα θέσης, σε επιγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας ή σε έναν ή περισσότερους παράγοντες, οι οποίοι ταιριάζουν στη σωματική, φυσιολογική, γενετική, ψυχολογική, οικονομική, πολιτιστική, ή κοινωνική ταυτότητα του συγκεκριμένου φυσικού προσώπου¹. Η επεξεργασία τους οφείλει να πραγματοποιείται σύμφωνα με ορισμένες αρχές και να τηρεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις προκειμένου να είναι νόμιμη. Με αυτό τον τρόπο προστατεύεται τόσο ο υπεύθυνος επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων, όσο και το υποκείμενο των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Υπεύθυνος επεξεργασίας είναι το φυσικό ή νομικό πρόσωπο, η δημόσια αρχή, η υπηρεσία ή άλλος φορέας τα οποία, μόνα ή μαζί με άλλα, διευθετούν τους στόχους και τον τρόπο της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα².

Ο εργοδότης έχει ευθύνη απέναντι στους υπαλλήλους του όσον αφορά την προστασία των προσωπικών δεδομένων τους αλλά και για θέματα που σχετίζονται με την ασφάλεια και την υγεία τους. Οι εργαζόμενοι με τη σειρά τους διακατέχονται από συγκεκριμένα καθήκοντα και διαθέτουν ένα συγκεκριμένο πεδίο υποχρεώσεων που πρέπει να υλοποιήσουν κατά τη χρονική διάρκεια της εργασίας τους.

Η πανδημία του κορονοϊού φέρνει στην επιφάνεια ζητήματα στο πεδίο των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων, τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν με ιδιαίτερη σοβαρότητα. Υπάρχουν συγκρουόμενα έννομα αγαθά που πρέπει να σταθμιστούν με βάση την αρχή της αναλογικότητας. Η προστασία της υγείας σε αυτή την περίοδο πρέπει να σταθμιστεί με το αγαθό της ελευθερίας των πολιτών και της προστασίας της προσωπικής τους ζωής. Η δημόσια υγεία είναι το αγαθό που πρέπει να

¹ Άρθ. 4 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ..

² Άρθ. 4 παρ. 7 του Γ.Κ.Π.Δ..

προταθεί, δίχως να καταπατώνται τα υπόλοιπα. Παράλληλα πρέπει να προστατεύεται η προσωπική ζωή του κάθε ατόμου και τα προσωπικά του δεδομένα.

Υφίστανται πολίτες, οι οποίοι δεν εφαρμόζουν τα μέτρα για την προστασία από τον κορονοϊό, όπως τη χρήση της μάσκας, θέτοντας σε κίνδυνο την προσωπική και τη δημόσια υγεία. Το θέμα της ατομικής ευθύνης διαδραματίζει κύριο ρόλο σε σχέση με την κατάσταση της πανδημίας. Η τηλεργασία δημιουργεί νέα ζητήματα στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.

Το ζήτημα, τέλος, του υποχρεωτικού εμβολιασμού επιφέρει προβληματισμούς, τόσο συνταγματικούς, όμως και ηθικούς, και προκαλεί αρνητικές συνέπειες για τους εργαζομένους, οι οποίοι αρνούνται να εμβολιαστούν. Η ιδιωτικότητα του ατόμου ύστερα από την πανδημία του κορονοϊού δε θα ήταν σωστό να χαθεί για χάρη της δημόσιας υγείας.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

προσωπικά δεδομένα εργαζομένων, επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, πανδημία, Γ.Κ.Π.Δ..

''Data protection in the workplace during the pandemic''

Vlasios K. Dimopoulos

ABSTRACT

The paper deals with the issue of protecting employees' personal data during a pandemic. Personal data is any kind of information that refers to an identified or identifiable natural person (data subject). An identifiable natural person is one whose identity can be ascertained, directly or indirectly, mainly by reference to an identity identifier, such as name, identity number, position data, online identity, or one or more factors, which match the physical, physiological, genetic, psychological, economic, cultural, or social identity of the individual. They must be processed in accordance with certain principles and meet certain conditions in order to be legal. In this way both the data controller and the data subject are protected. The controller is the natural or legal person, public authority, service or other body which, alone or together with others, arranges the objectives and the manner of processing personal data.

The employer has a responsibility to his employees regarding the protection of their personal data but also on issues related to their safety and health. Employees in turn are occupied from specific tasks and have a specific scope of obligations to be fulfilled during the duration of their work.

The coronavirus pandemic brings to the surface issues in the field of employees' personal data, which must be taken very seriously. There are conflicting legal goods that must be weighed against the principle of proportionality and minimization. The protection of health in this period must be balanced with the good of citizen's freedom and the protection of their personal life. Public health is the good that must be offered, without compromising the rest. At the same time the personal life of each person and his personal data must be protected.

There are citizens who do not implement measures to protect against coronavirus, such as the use of the mask endangering personal and public health. The use of individual responsibility plays a major role in relation to the pandemic situation. Telework creates new issues in the processing of personal data.

Finally, the issue of compulsory vaccination raises concerns, both constitutional and ethical and has negative consequences for workers who refuse to be vaccinated. The privacy of the person after the coronavirus pandemic would not be right to be lost for the sake of public health.

KEYWORDS

personal data of employees, processing of personal data, pandemic, G.D.P.R..

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πανδημία του κορονοϊού έχει δίχως αντίρρηση αλλάξει θεμελιωδώς τον τρόπο ζωής των πολιτών παγκοσμίως, επιφέροντας μεταβολές σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο. Η πανδημία οδήγησε τα κράτη εντός λίγων μηνών στη λήψη αρκετών και διαφορετικών μέτρων για τη διαχείριση του συγκεκριμένου καινούριου υγειονομικού κινδύνου. Τα συγκεκριμένα μέτρα οριοθετούν αναγκαστικά την ύπαρξη βασικών δικαιωμάτων. Επιπλέον, έχουν αντίκτυπο και στη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, αφού απαραίτητως ελέγχουν και ζητήματα, τα οποία σχετίζονται με στοιχεία της προσωπικής ζωής των ατόμων. Πρόκειται για στάθμιση της προστασίας της δημόσιας υγείας εξαιτίας των απειλών του κορονοϊού και ακόμα της προάσπισης των προσωπικών δεδομένων και κυρίως των δεδομένων υγείας. Στο πεδίο αυτό, προέκυψαν και προκύπτουν αρκετά προβλήματα σχετικά με τις επιπτώσεις των περιοριστικών και λοιπών μέτρων διαχείρισης της πανδημίας του κορονοϊού στην προστασία της προσωπικής ζωής και στη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα³.

Στις δημοκρατικές χώρες οι αρχές καλούνται να αντιμετωπίσουν τα επείγουσα ζητήματα προστατεύοντας τη ζωή αλλά και τον πυρήνα της δημοκρατίας, την ελευθερία. Δεν είναι σωστό να γίνει η πανδημία η αφορμή καινούριων τύπων κρατικού ή/και κοινωνικού ελέγχου ή μίας γενικευμένης παραβίασης της προσωπικής ζωής των ατόμων. Δίχως αμφιβολία, η πολιτεία, η κοινωνία, οι άνθρωποι υφίστανται μία νέα συνθήκη. Κάτω υπό τέτοιες περιστάσεις συγκεκριμένοι θεωρούν τα ατομικά δικαιώματα σαν πρόσκομμα ή αγαθό μόνο για λίγους⁴.

Ο έλεγχος της μετάδοσης του κορονοϊού επιβάλλει πραγματικά -τουλάχιστον σε συγκεκριμένα στάδια- τη λεγόμενη ιχνηλάτηση των κρουσμάτων ή/και των επαφών τους με τρόπο που είναι δυνατόν να ορίσει ή και να φανερώσει την προσωπική ζωή τους. Η ιχνηλάτηση κρουσμάτων ή ο έλεγχος της εφαρμογής οδηγιών και απαγορεύσεων

³ Κοκόρας Ευστάθιος, Τα προσωπικά δεδομένα υγείας σε περίοδο πανδημίας με αφορμή την ασθένεια COVID-19, διαθέσιμο σε: <http://ejournals.lib.auth.gr/bionomika/article/view/7700/7471>.

⁴ Μήτρου Λίλιαν, Τα προσωπικά δεδομένα στην εποχή του Κορωνοϊού, 16.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>.

κατευθύνει ή μπορεί να κατευθύνει σε μεθόδους ευρείας προληπτικής επιτήρησης ή εκτεταμένων κατασταλτικών επιτηρήσεων⁵.

Με βάση συναφείς δηλώσεις σε πόλεις, όπως η Μόσχα, πραγματοποιείται χρήση τεχνολογιών ταυτοποίησης ατόμου με στόχο τον έλεγχο της συμμόρφωσης με τους περιορισμούς, ενώ το think tank του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τονίζει την ικανότητα εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης για να επιτηρηθεί και να μετριασθεί η μετάδοση της πανδημίας, υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα τους αξιοσημείωτους κινδύνους όσον αφορά τα δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών⁶.

Τα σοβαρά και πολύπλευρα θέματα όσον αφορά τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να εξεταστούν αρχικά σύμφωνα με το υφιστάμενο νομικό υλικό, δηλαδή, σε ευρωπαϊκό επίπεδο κυρίως με το Γ.Κ.Π.Δ., ενώ σε εθνικό επίπεδο σύμφωνα με το ν. 4624/19, προκειμένου να ελεγχθεί αν το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο είναι ικανό να προσφέρει λύσεις σε τέτοιες επείγουσες, σοβαρές και πολύπλευρες συνθήκες⁷.

⁵ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

⁶ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

⁷ Βλ. Κοκόρας Ευστάθιος, όπ. ανωτ. (υποσ. 3).

Κεφάλαιο Πρώτο

Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων

1. Επεξεργασία στο πεδίο της απασχόλησης

Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων είναι δυνατόν να τίθενται σε επεξεργασία για σκοπούς της σύμβασης εργασίας, αν αποτελεί ανάγκη για την απόφαση σύναψης σύμβασης εργασίας ή ύστερα από τη σύναψη της σύμβασης εργασίας για την εκτέλεσή της⁸.

Όταν η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εργαζομένου έχει κατ' εξαίρεση ως νομικό έρεισμα τη σύμφωνη γνώμη του, για την πεποίθηση πως αυτή αποτελούσε συνέπεια ελεύθερης επιλογής, πρέπει να υπολογίζεται πρωτίστως⁹:

- η υπάρχουσα στη σύμβαση εργασίας εξάρτηση του εργαζομένου και¹⁰
- οι συνθήκες όπου χορηγήθηκε η συναίνεση. Η συναίνεση χορηγείται σε έγγραφη ή σε ηλεκτρονική μορφή και οφείλει να ξεχωρίζει ευκρινώς από τη σύμβαση εργασίας. Ο εργοδότης οφείλει να πληροφορεί τον υπάλληλο σε έγγραφη ή σε ηλεκτρονική μορφή όσον αφορά το λόγο της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και το δικαίωμά του να ανακαλέσει τη συγκατάθεση με βάση το άρθ. 7 παρ. 3 του Γ.Κ.Π.Δ..¹¹

Τα κράτη μέλη, μέσω της νομοθεσίας ή μέσω των συλλογικών συμβάσεων, είναι δυνατόν να νομοθετούν συγκεκριμένους κανόνες έτσι ώστε να προστατεύουν την ασφάλεια των δικαιωμάτων και των ελευθεριών από την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων στο πεδίο της απασχόλησης¹².

Ο εργοδότης έχει το δικαίωμα να προχωρήσει στη διενέργεια ελέγχου των αποθηκευμένων δεδομένων, τα οποία υπάρχουν στον υπολογιστή του εργαζομένου, όταν η συγκεκριμένη είσοδος (επεξεργασία) αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ικανοποίηση του νόμιμου συμφέροντος, το οποίο στοχεύει ως υπεύθυνος επεξεργασίας και υπό τον όρο ότι αυτό είναι ολοφάνερα ανώτερο των δικαιωμάτων και συμφερόντων

⁸ Άρθ. 27 παρ. 1 του ν. 4624/2019.

⁹ Άρθ. 27 παρ. 2 του ν. 4624/2019.

¹⁰ Άρθ. 27 παρ. 2 στοιχ. α του ν. 4624/2019.

¹¹ Άρθ. 27 παρ. 2 στοιχ. β του ν. 4624/2019.

¹² Άρθ. 88 παρ. 1 του Γ.Κ.Π.Δ..

του υπαλλήλου, δίχως να παραβιάζονται οι θεμελιώδεις ελευθερίες αυτού (βλ. αποφάσεις Α.Π.Δ.Π.Χ. 37/2007 και 34/2018)¹³.

Η πραγμάτωση του νόμιμου συμφέροντος, το οποίο στοχεύει ο εργοδότης είναι δυνατόν να αποτελείται, ανάμεσα στα άλλα, και στην από πλευράς του εκτέλεση του διευθυντικού δικαιώματος, από όπου πηγάζουν οι δευτερεύουσες υποχρεώσεις εμπιστοσύνης και χορήγησης στοιχείων προς αυτόν, όπως και η εξέταση γνωστοποίησης τεχνογνωσίας, εμπιστευτικών στοιχείων ή εμπορικών και/ή επιχειρηματικών απορρήτων. Συγκεκριμένα, τέτοιο νόμιμο συμφέρον είναι δυνατόν να αποτελεί η από τον εργοδότη εγγύηση της ομαλής λειτουργίας της επιχείρησης με την τοποθέτηση μηχανισμών ελέγχου των εργαζομένων, όπως και η ανάγκη του να διαφυλάξει την επιχείρηση και την περιουσία της από σοβαρούς κινδύνους, για παράδειγμα το να παρεμποδίσει τη μεταβίβαση απορρήτων στοιχείων σε έναν ανταγωνιστή ή να εγγυηθεί την επιβεβαίωση ή φανέρωση εγκληματικών ενεργειών του υπαλλήλου¹⁴.

Οφείλουν ωστόσο οι υπάλληλοι να πληροφορούνται από τον εργοδότη-υπεύθυνο επεξεργασίας προηγουμένως, με τρόπο κατάλληλο και ξεκάθαρο, για την ένταξη και χρήση μεθόδων εξέτασης και επιτήρησης κατά το στάδιο της συλλογής των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τους, για την παρακολούθηση των εργασιών τους, το λόγο επεξεργασίας των δεδομένων τους και άλλα στοιχεία απαραίτητα για την εγγύηση επιθυμητής και σύννομης επεξεργασίας¹⁵.

Ακόμα, στις περιπτώσεις που ο εργοδότης παρακολουθεί τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες του υπαλλήλου, εκτός της εφαρμογής όλων των αρχών για τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα έτσι ώστε αυτή να είναι έννομη και δικαιολογημένη, οφείλει να πληροφορεί προηγουμένως σχετικά τον υπάλληλο αλλά και να θέτει υπόψη του κατανοητή, ρητή και συγκεκριμένη ανακοίνωση της πολιτικής και των διαδικασιών επιτήρησης¹⁶.

Η λήψη και επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με συστήματα

¹³ Αρχή Προστασίας Δεδομένων, Συχνές ερωτήσεις, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/thematikes_enotites/eidikoiskopoi/ergasiakessxeseis/faq_ergasiakes.

¹⁴ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

¹⁵ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

¹⁶ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

βιντεοεπιτήρησης αποτελεί περιορισμό του ατομικού δικαιώματος προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, κυρίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών δεδομένων, το οποίο ορίζεται στο άρθρ. 9Α Σ.. Η τοποθέτηση και λειτουργία συστημάτων βιντεοεπιτήρησης σε χώρους, οι οποίοι δεν είναι δημόσιοι αλλά είναι προσεγγίσιμοι στο κοινό οφείλει να πραγματοποιείται ύστερα από ουσιαστική αξιολόγηση της αναγκαιότητας της συγκεκριμένης επεξεργασίας σε συνάρτηση με τον κίνδυνο που ο υπεύθυνος επεξεργασίας στοχεύει να αντιμετωπίσει και με το μέγεθος των συνεπειών στην προσωπική ζωή των ατόμων που αφορά¹⁷.

Κάθε είδους σύστημα παρακολούθησης εργαζομένων απαγορεύεται να χρησιμοποιείται για την επιτήρηση των εργαζομένων εντός του περιβάλλοντος εργασίας, εξαίρεση αποτελούν ειδικές κρίσιμες περιστάσεις, το οποίο γίνεται κατανοητό από τη φύση και τις συνθήκες εργασίας και είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της υγείας και της προστασίας των εργαζομένων ή τη διασφάλιση κρίσιμων υποδομών, όπως είναι τα στρατιωτικά εργοστάσια, οι τράπεζες, οι εγκαταστάσεις υψηλού κινδύνου. Για παράδειγμα, σε ένα τυπικό περιβάλλον με γραφεία επιχείρησης, η βιντεοεπιτήρηση οφείλει να οριοθετείται στους χώρους εισόδου και εξόδου, δίχως να παρακολουθούνται συγκεκριμένοι χώροι γραφείων ή διάδρομοι. Η βιντεοεπιτήρηση είναι δυνατόν να υφίσταται ακόμα σε ορισμένους χώρους, για παράδειγμα ταμεία ή χώρους με χρηματοκιβώτια, ηλεκτρομηχανολογικό εξοπλισμό υπό την προϋπόθεση πως οι κάμερες έχουν στο επίκεντρο αγαθό, το οποίο διαφυλάσσουν και όχι τους εργαζομένους¹⁸.

Επιπλέον, σε συγκεκριμένους χώρους, για παράδειγμα χώροι με ηλεκτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις, ο υπεύθυνος βάρδιας ή ο υπεύθυνος ασφαλείας είναι δυνατόν να επιτηρεί σε πραγματικό χρόνο τους χειριστές μηχανημάτων υψηλής επικινδυνότητας, έτσι ώστε να παρέμβει άμεσα αν πραγματοποιηθεί κάποιο περιστατικό ασφαλείας. Τα δεδομένα, τα οποία μαζεύονται από το σύστημα βιντεοεπιτήρησης απαγορεύεται να χρησιμοποιηθούν ως κριτήριο για την αξιολόγηση της αποδοτικότητας των εργαζομένων. Αυτοί από την πλευρά τους οφείλουν προγενέστερα να πληροφορούνται εγγράφως, σε γραπτή ή σε ηλεκτρονική μορφή, για την τοποθέτηση και

¹⁷ Άρθρ. 1 παρ. 1 της Οδηγίας 1/2011.

¹⁸ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

λειτουργία του συγκεκριμένου συστήματος μέσα στους χώρους εργασίας¹⁹.

Η τοποθέτηση του συστήματος γεωγραφικού προσδιορισμού δεν καταπατά τον ιδιωτικό χώρο του εργαζομένου, σε περίπτωση που δε στοχεύει στην επιτήρηση του υπαλλήλου, αλλά στην καλύτερη λειτουργία της επιχείρησης και στην ενδυνάμωση της προστασίας των υπαλλήλων. Όταν η εγκατάσταση έχει πραγματοποιηθεί για την εξυπηρέτηση των υπαλλήλων, για τη γρήγορη αναζήτηση του τόπου προορισμού, τότε το σύστημα οφείλει να τοποθετείται αποκλειστικά και μόνο για αυτόν το λόγο και ο υπάλληλος έχει το δικαίωμα να το απενεργοποιήσει, όταν αυτός θέλει²⁰.

Η κατάσταση πως ένας εργοδότης διαθέτει υπό την επιστασία του τα ηλεκτρονικά μέσα δεν απορρίπτει το δικαίωμα των υπαλλήλων στο απόρρητο των επικοινωνιών τους, των συναφών δεδομένων τοποθεσίας και της αλληλογραφίας τους. Η παρακολούθηση της τοποθεσίας των υπαλλήλων μέσω ιδιόκτητων ή εταιρικών συσκευών οφείλει να οριοθετείται στο απολύτως αναγκαίο για έννομο λόγο. Στην περίπτωση της χρήσης προσωπικών συσκευών, έχει σημασία να παρέχεται στους υπαλλήλους η δυνατότητα να διασφαλίζουν τις ιδιωτικές επικοινωνίες τους από οποιαδήποτε παρακολούθηση, η οποία αφορά την εργασία²¹.

Η αξιολόγηση της επαγγελματικής αποδοτικότητας του υπαλλήλου, η οποία στηρίζεται στην παρακολούθηση της συμπεριφοράς του με τεχνικά μέσα, αποτελεί, αρχικά, υπέρμετρη επεξεργασία και καταπατά την αρχή της αναλογικότητας. Συγκεκριμένα, η Α.Π.Δ.Π.Χ. με αποφάσεις της δήλωσε πως για να είναι σύμφωνη η λειτουργία συστήματος γεωεντοπισμού με τις διατάξεις για τη διασφάλιση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, οφείλει²²:

- ❖ ο υπάλληλος να τηρεί μία προκαθορισμένη διαδρομή μέσα σε συγκεκριμένες ώρες εργασίας, ο γεωεντοπισμός να τοποθετείται μέσα στα όρια της συγκεκριμένης προκαθορισμένης διαδρομής και ο υπάλληλος να μην κάνει

¹⁹ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²⁰ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²¹ ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 29 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ, Γνώμη 2/2017 σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων στην εργασία, 8.6.2017, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/sites/default/files/2020-01/wp249_el.pdf.

²² Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

χρήση του οχήματος εκτός των ωρών εργασίας²³,

- ❖ ο χρόνος εφαρμογής των δεδομένων να μην ξεπερνά αυτόν ο οποίος είναι αναγκαίος για την υλοποίηση του στόχου επεξεργασίας και σε κάθε περίπτωση να μην ξεπερνά τον ένα μήνα²⁴,
- ❖ ο υπεύθυνος επεξεργασίας να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα ασφαλείας για την εγγύηση των δεδομένων και να διασφαλίζει πως η είσοδος στα εφαρμοζόμενα δεδομένα θα πραγματοποιείται από εξουσιοδοτημένα προς τούτο πρόσωπα²⁵,
- ❖ να τηρούνται οι πρόσφορες τεχνικές ψευδωνυμοποίησης ή κρυπτογράφησης²⁶,
- ❖ ο εργοδότης να πληροφορεί τους υπαλλήλους για το λόγο επεξεργασίας, το είδος των καταγραφόμενων δεδομένων, το χρόνο τήρησής τους και τη διαδικασία υλοποίησης από την μεριά του εργαζομένου του δικαιώματος πρόσβασης²⁷, και
- ❖ ο εργαζόμενος να διατηρεί δικαίωμα πρόσβασης στα συλλεγόμενα δεδομένα²⁸.

Ο εργοδότης, υλοποιώντας το διευθυντικό του δικαίωμα, υπό τον αυτονόητο όρο της εφαρμογής των αρχών του άρθ. 5 παρ. 1 Γ.Κ.Π.Δ. και σύμφωνα με οριζόμενα προ της επεξεργασίας ειδικών διαδικασιών και εγγυήσεων, στο πεδίο της διευθέτησης της εσωτερικής συμμόρφωσης με βάση την αρχή της λογοδοσίας, έχει το δικαίωμα να πραγματοποιεί έλεγχο επί των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας, τα οποία χορηγεί στους υπαλλήλους για την εργασία τους. Προϋπόθεση του παραπάνω ότι η σχετική επεξεργασία, εφαρμοζομένης της αρχής της αναλογικότητας, αποτελεί απολύτως απαραίτητη για τη διευκόλυνση του σύννομου συμφέροντος, το οποίο στοχεύει και υπό τον όρο πως αυτό είναι ανώτερο φανερά των δικαιωμάτων και συμφερόντων του υπαλλήλου. Δεν πρέπει να παραβιάζονται οι θεμελιώδεις ελευθερίες αυτού σύμφωνα με το άρθ. 6 παρ. 1 εδ. στ' Γ.Κ.Π.Δ., και αφού προγενέστερα οι υπάλληλοι έχουν πληροφορηθεί σχετικά και έχει ληφθεί υπόψη τους κατανοητή, ρητή και ακριβής ανακοίνωση της πολιτικής και των διαδικασιών παρακολούθησης των ηλεκτρονικών

²³ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²⁴ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²⁵ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²⁶ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²⁷ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

²⁸ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

μέσων επικοινωνίας²⁹.

Ακόμα ο υπεύθυνος επεξεργασίας-εργοδότης οφείλει να έχει δημιουργήσει και να τηρεί εσωτερικό κανονισμό για τη σωστή χρήση και λειτουργία του εξοπλισμού και του δικτύου πληροφορικής και επικοινωνιών από τους υπαλλήλους (υποκείμενα των δεδομένων), που οφείλει να κοινοποιηθεί στους υπαλλήλους-υποκείμενα των δεδομένων³⁰.

Οι τηλεφωνικές συνδιαλέξεις (τόσο ως προς το περιεχόμενό τους όσο και ως προς τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της κλήσης, δηλαδή τον αριθμό κλήσης και τη διάρκεια της συνομιλίας), τα οποία υλοποιούνται από το περιβάλλον εργασίας, είναι μέρος της προσωπικής ζωής των υπαλλήλων και προστατεύονται από το νόμο για τη διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων αλλά και από πιο συγκεκριμένες διατάξεις για τη διασφάλιση του απορρήτου των ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Η άρση του απορρήτου είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μόνο υπό τις περιοριστικές εγγυήσεις του νόμου³¹.

Δε θεωρούνται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα οι στατιστικού χαρακτήρα συγκεντρωτικές πληροφορίες, που δεν είναι δυνατόν να ορισθούν τα υποκείμενα των δεδομένων. Συνεπώς, οι στατιστικού χαρακτήρα πληροφορίες δε διασφαλίζονται από το νόμο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων³².

Δημιουργούνται ποικίλα θέματα για τις αρμοδιότητες των εργοδοτών όπως:

- Αρχικά, ο εργοδότης οφείλει να ζητεί στοιχεία για την υγεία αποκλειστικά στο μέτρο που αυτό είναι δυνατόν από την εθνική νομοθεσία. Στη συγκεκριμένη κατάσταση, η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και της ελαχιστοποίησης των δεδομένων είναι βαρύνουσας σημασίας³³.

²⁹ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

³⁰ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

³¹ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

³² Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 13).

³³ Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, 19.3.2020, διαθέσιμο σε: https://edpb.europa.eu/sites/default/files/files/file1/edpb_statement_art_23gdpr_20200602_el_1.pdf.

- Επιπλέον, οι εργοδότες οφείλουν να έχουν πρόσβαση και να επεξεργάζονται δεδομένα υγείας μόνο εάν το επιτάσσουν τα νομικά καθήκοντα τα οποία διαθέτουν³⁴.
- Ακόμα, οι εργοδότες οφείλουν να γνωστοποιούν στους υπαλλήλους τους τα κρούσματα της COVID-19 και να υιοθετούν προστατευτικά μέτρα, αλλά απαγορεύεται να ανακοινώνουν πιο πολλά στοιχεία από αυτά που είναι αναγκαίο. Όταν πρέπει να γνωστοποιηθεί το όνομα των υπαλλήλων, οι οποίοι έχουν προσβληθεί από τον ιό και η εθνική νομοθεσία δεν απαγορεύει τη συγκεκριμένη γνωστοποίηση, αυτοί οι υπάλληλοι οφείλουν να πληροφορούνται εκ των προτέρων και να διαφυλάσσονται η αξιοπρέπεια και η ακεραιότητά τους³⁵.
- Τέλος, οι εργοδότες είναι δυνατόν να λαμβάνουν στοιχεία προσωπικού χαρακτήρα με στόχο την πραγματοποίηση των υποχρεώσεών τους και την οργάνωση της εργασίας με βάση τις προϋποθέσεις της εθνικής νομοθεσίας³⁶.

Αυτό, το οποίο δεν αποδέχονται οι αρχές προστασίας δεδομένων είναι η μεθοδική και καθολική συλλογή δεδομένων από όλους τους εργαζομένους και κυρίως η ένταξη στην προσωπική ζωή τους μέσω για παράδειγμα ερωτημάτων, τα οποία σχετίζονται με τον ιδιωτικό χαρακτήρα ενός ταξιδιού. Παράλληλα, οι αρχές προστασίας συμφωνούν με τη γνώμη πως οφείλει να παρουσιασθεί στους εργαζομένους η επιτακτικότητα, αν όχι το καθήκον τους, να πληροφορούν τον εργοδότη για παράδειγμα για ενδεχόμενη αδιαθεσία³⁷.

³⁴ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

³⁵ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

³⁶ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

³⁷ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

2. Υποχρεώσεις εργοδοτών και υπαλλήλων

2.1. Γενικές υποχρεώσεις εργοδοτών

Ο εργοδότης πρέπει να προστατεύει την υγεία και την ασφάλεια των υπαλλήλων ως προς όλα τα ζητήματα της εργασίας και να λαμβάνει μέτρα, τα οποία να προστατεύουν την υγεία και ασφάλεια των τρίτων³⁸.

Ο εργοδότης ακόμα πρέπει να υποβάλλει στη διάθεση των εκπροσώπων των υπαλλήλων κατάλληλη απαλλαγή από την εργασία δίχως απώλεια εσόδων, όπως και τα απαραίτητα μέσα έτσι ώστε να είναι δυνατόν να εκ-πληρώσουν τα καθήκοντα, τα οποία πηγάζουν από τις κείμενες διατάξεις και τον παρόντα κώδικα. Ο χρόνος απαλλαγής από την εργασία, συνολικά για όλους τους εκπροσώπους των υπαλλήλων, δεν είναι δυνατόν να αποτελεί μικρότερος από το ένα τρίτο (1/3) του ελάχιστου χρόνου απασχόλησης τεχνικού ασφαλείας με βάση το άρθ. 21 του ν. 3850/2010. Στο χρόνο αυτό δεν υπολογίζεται ο χρόνος των συνεδριάσεων της παρ. 2 του άρθ. 5 του ν. 3850/2010³⁹.

Στο πεδίο των υποχρεώσεων του ο εργοδότης λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για τη διασφάλιση της υγείας και της ασφάλειας των υπαλλήλων, περικλειομένων των ενεργειών πρόληψης των επαγγελματικών απειλών, πληροφόρησης και κατάρτισης, όπως και της δημιουργίας της αναγκαίας οργάνωσης και της χορήγησης των απαραίτητων μέσων⁴⁰.

Ο εργοδότης πρέπει:

- να φροντίζει ώστε να προσαρμόζονται τα μέτρα της προηγούμενης παραγράφου ανάλογα με τις αλλαγές των συνθηκών και να επιθυμεί την καλυτέρευση των υπάρχουσών καταστάσεων⁴¹,
- να τηρεί τις υποδείξεις των επιθεωρητών υγείας και ασφαλείας και γενικά να βοηθάει το έργο τους μέσα στην επιχείρηση κατά τη διενέργεια των ελέγχων⁴²,
- να εποπτεύει τη σωστή τήρηση των μέτρων υγείας και ασφαλείας των υπαλλήλων⁴³,

³⁸ Άρθ. 42 παρ. 1 του ν. 3850/2010.

³⁹ Άρθ. 42 παρ. 4 του ν. 3850/2010.

⁴⁰ Άρθ. 42 παρ. 5 του ν. 3850/2010.

⁴¹ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. α του ν. 3850/2010.

⁴² Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. β του ν. 3850/2010.

- να κοινοποιεί στους υπαλλήλους τον επαγγελματικό κίνδυνο από την εργασία τους⁴⁴,
- να δημιουργεί πρόγραμμα προληπτικής ενέργειας και καλυτέρευσης των συνθηκών εργασίας στην επιχείρηση⁴⁵,
- να εγγυάται τη συντήρηση και την επιτήρηση της ασφαλούς λειτουργίας μέσω και εγκαταστάσεων⁴⁶,
- να εμψυχώνει και να βοηθάει στην κατάρτιση και στην εκπαίδευση των υπαλλήλων και των εκπροσώπων τους, με βάση τα άρθ. 22 και 48 του ν. 3850/2010⁴⁷,
- να λαμβάνει συλλογικά μέτρα για την ασφάλεια των υπαλλήλων⁴⁸.

Ο εργοδότης τηρεί τα μέτρα, τα οποία ορίζονται στην παρ. 5 του ν. 3850/2010, σύμφωνα με τις παρακάτω γενικές αρχές πρόληψης:

- ο αποσόβηση των απειλών⁴⁹,
- ο αξιολόγηση των κινδύνων, οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να αποσοβηθούν⁵⁰,
- ο προσαρμογή της εργασίας στο άτομο, συγκεκριμένα σε σχέση με τη δημιουργία των θέσεων εργασίας, όπως και την επιλογή των εξοπλισμών εργασίας και των μεθόδων εργασίας και παραγωγής, έτσι ώστε κυρίως να μειωθεί η μονότονη εργασία και να περιοριστούν οι συνέπειες της στην υγεία⁵¹,
- ο αλλαγή του επικίνδυνου από το μη επικίνδυνο ή το λιγότερο επικίνδυνο⁵²,
- ο προγραμματισμός της πρόληψης με σκοπό ένα συνεκτικό σύνολο, το οποίο να εντάσσει στην πρόληψη την τεχνική, την οργάνωση της εργασίας, τις συνθήκες εργασίας, τις σχέσεις ανάμεσα στους εργοδότες και τους εργαζομένους και την

⁴³ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. γ του ν. 3850/2010.

⁴⁴ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. δ του ν. 3850/2010.

⁴⁵ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. ε του ν. 3850/2010.

⁴⁶ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. στ του ν. 3850/2010.

⁴⁷ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. ζ του ν. 3850/2010.

⁴⁸ Άρθ. 42 παρ. 6 στοιχ. η του ν. 3850/2010.

⁴⁹ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. α του ν. 3850/2010.

⁵⁰ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. β του ν. 3850/2010.

⁵¹ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. γ του ν. 3850/2010.

⁵² Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. δ του ν. 3850/2010.

- επιρροή των συνθηκών του περιβάλλοντος στην εργασία⁵³,
- ο αντιμετώπιση των κινδύνων στη ρίζα τους⁵⁴,
 - ο προβάδισμα στην εφαρμογή μέτρων ομαδικής διασφάλισης σε συνάρτηση με τα μέτρα ατομικής διασφάλισης⁵⁵,
 - ο ακολουθία των τεχνικών προόδων⁵⁶ και
 - ο χορήγηση πρόσφορων οδηγιών στους υπαλλήλους⁵⁷.

2.2. Καθήκοντα υπαλλήλων

Κάθε υπάλληλος πρέπει να τηρεί τους κανόνες υγείας και προστασίας και να μεριμνά σύμφωνα με τις ικανότητές του για την προστασία και την υγεία του, όπως και για την προστασία και την υγεία των άλλων ανθρώπων, οι οποίοι επηρεάζονται από τις ενέργειες ή παραλείψεις κατά τη διάρκεια της εργασίας του με βάση την κατάρτισή του και τις σωστές κατευθύνσεις του εργοδότη του⁵⁸.

Για την υλοποίηση των συγκεκριμένων στόχων, οι υπάλληλοι πρέπει ειδικότερα, με βάση την εκ-παίδευση τους και τις σωστές κατευθύνσεις του εργοδότη τους:

- ✓ να χρησιμοποιούν κατάλληλα τις μηχανές, τις συσκευές, τα εργαλεία, τις επικίνδυνες ουσίες, τα μεταφορικά και άλλα μέσα⁵⁹,
- ✓ να χρησιμοποιούν κατάλληλα τον ατομικό προστατευτικό εξοπλισμό και ύστερα από τη χρήση να τον τακτοποιούν στη θέση του⁶⁰,
- ✓ να μη θέτουν εκτός λειτουργίας, αλλάζουν ή μετατοπίζουν μόνο με τη βούλησή τους, τους μηχανισμούς ασφαλείας των μηχανών, εργαλείων, συσκευών, εγκαταστάσεων και κτιρίων και να χρησιμοποιούν κατάλληλα τους συγκεκριμένους μηχανισμούς ασφαλείας⁶¹,

⁵³ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. ε του ν. 3850/2010.

⁵⁴ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. στ του ν. 3850/2010.

⁵⁵ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. ζ του ν. 3850/2010.

⁵⁶ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. η του ν. 3850/2010.

⁵⁷ Άρθ. 42 παρ. 7 στοιχ. θ του ν. 3850/2010.

⁵⁸ Άρθ. 49 παρ. 1 του ν. 3850/2010.

⁵⁹ Άρθ. 49 παρ. 2 στοιχ. α του ν. 3850/2010.

⁶⁰ Άρθ. 49 παρ. 2 στοιχ. β του ν. 3850/2010.

⁶¹ Άρθ. 49 παρ. 2 στοιχ. γ του ν. 3850/2010.

- ✓ να γνωστοποιούν αμέσως στον εργοδότη ή/και σε όσους πραγματοποιούν καθήκοντα τεχνικού ασφαλείας και ιατρού εργασίας, όλες τις καταστάσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να θεωρηθεί λογικά πως εμφανίζουν άμεσο και σημαντικό κίνδυνο για την ασφάλεια και την υγεία, όπως και κάθε έλλειψη, η οποία καταγράφεται στα συστήματα προστασίας⁶²,
- ✓ να βοηθούν τον εργοδότη και όσους πραγματοποιούν καθήκοντα τεχνικού ασφαλείας και ιατρού εργασίας, όσο διάστημα είναι απαραίτητο, ώστε να καταστεί εφικτή η υλοποίηση όλων των καθηκόντων ή αξιώσεων, που ορίζονται από την αρμόδια Επιθεώρηση Εργασίας για την εγγύηση της ασφάλειας και της υγείας των υπαλλήλων κατά την εργασία⁶³ και
- ✓ να βοηθούν τον εργοδότη και όσους πραγματοποιούν καθήκοντα τεχνικού ασφαλείας και ιατρού εργασίας, όσο διάστημα είναι απαραίτητο, ώστε ο εργοδότης να μπορεί να εγγυηθεί πως ο χώρος και οι συνθήκες εργασίας είναι ασφαλείς και δίχως κινδύνους για την προστασία και την υγεία μέσα στο χώρο δραστηριότητάς τους⁶⁴.

Οι εργαζόμενοι πρέπει να παρακολουθούν τα συναφή σεμινάρια ή άλλα επιμορφωτικά προγράμματα σε ζητήματα υγείας και προστασίας των εργαζομένων⁶⁵.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Πανδημία και επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

1. Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπό το πρίσμα της αντιμετώπισης του κορονοϊού

Η Α.Π.Δ.Π.Χ., υπολογίζοντας το ιδιαίτερο καθεστώς, το οποίο δημιουργείται στο χώρο της διασφάλισης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των ανθρώπων, από την επείγουσα και ξαφνική ανάγκη για τη διευθέτηση των άσχημων συνεπειών εξαιτίας της ανάδυσης στο προσκήνιο του κορονοϊού, την οριοθέτηση της μετάδοσής του και την εφαρμογή

⁶² Άρθ. 49 παρ. 2 στοιχ. δ του ν. 3850/2010.

⁶³ Άρθ. 49 παρ. 2 στοιχ. ε του ν. 3850/2010.

⁶⁴ Άρθ. 49 παρ. 2 στοιχ. στ του ν. 3850/2010.

⁶⁵ Άρθ. 49 παρ. 3 του ν. 3850/2010.

σχετικών αναγκαίων μέτρων με βάση τις εκδοθείσες Π.Ν.Π. (η από 25.02.2020 Π.Ν.Π., Φ.Ε.Κ. Τεύχος Α΄ 42/25.02.2020, η από 11.03.2020 Π.Ν.Π., Φ.Ε.Κ. Τεύχος Α΄ 55/11.03.2020, η από 14.03.2020 Π.Ν.Π., Φ.Ε.Κ. Τεύχος Α΄ 64/14.03.2020) στο μέτρο που είναι επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, κατόπιν της υπ' αρ. 5/2020 απόφασης της Ολομέλειάς της, ανακοίνωσε τις παρακάτω Κατευθυντήριες Γραμμές⁶⁶:

- Τα στοιχεία που αφορούν την κατάσταση της υγείας ενός φυσικού προσώπου, περικλειομένης της χορήγησης υπηρεσιών υγειονομικής φροντίδας σε αυτό, αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία αναφέρονται στην υγεία, δηλαδή ειδικής κατηγορίας δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, που τοποθετούνται σε αυστηρότερο καθεστώς διασφάλισης. Τέτοια στοιχεία αποτελούν, για παράδειγμα, η κατάσταση κατονομαζομένου ή ταυτοποιήσιμου υποκειμένου των δεδομένων ως ασθενούς ή όχι, η κατ' οίκον παραμονή του εξαιτίας της νόσου, η εξακρίβωση ενδείξεων νόσου, ίσως και μέσω της κλινικής εικόνας του. Στοιχεία τα οποία έχουν σημασία στη συγκεκριμένη περίπτωση, για παράδειγμα εάν ένα υποκείμενο των δεδομένων μετέβει το τελευταίο χρονικό διάστημα σε ξένο κράτος όπου υπάρχει μεγάλη διάδοση του κορονοϊού ή αν οικογένεια ή συνάδελφος του είναι νοσούντας ή έχει προσβληθεί από τον κορονοϊό, δεν σχετίζονται με την υγεία του εν λόγω υποκειμένου και, επομένως, δεν είναι δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας, αλλά μπορούν υπό όρους να αποτελούν απλά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα⁶⁷.
- Η νομοθεσία σχετικά με τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τηρείται κατ' άρθ. 2 παρ. 1 Γ.Κ.Π.Δ. και άρθ. 2 ν. 4624/2019 στην αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (σε όλη ή σε μέρος της), όπως και στη μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία τέτοιων δεδομένων που περικλείονται ή στοχεύεται να περικλεισθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης. Έτσι, για παράδειγμα, η προφορική ανακοίνωση πως το υποκείμενο των δεδομένων ασθενεί από τον κορονοϊό ή πως η σωματική θερμοκρασία του έχει

⁶⁶ KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020 Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, 18.3.2020, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/sites/default/files/2020-12/Katefthintiries_grammes_1_2020.pdf.

⁶⁷ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

μετρηθεί ως ανώτερη από το φυσιολογικό αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, αλλά η συναφή νομοθεσία δεν τηρείται αν τα πιο πάνω στοιχεία δεν έχουν περικλεισθεί σε σύστημα αρχειοθέτησης σε περίπτωση μη αυτοματοποιημένης (χειροκίνητης) επεξεργασίας ή δεν έχουν περικλεισθεί σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία. Τονίζεται πως το πεδίο τήρησης του Γ.Κ.Π.Δ. καθορίζεται κατά τρόπο δεσμευτικό από τη διάταξη του άρθ. 2 παρ. 1 αυτού και δε μπορεί να πραγματοποιηθεί η επέκτασή του με διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας⁶⁸.

- Στο μέτρο σύμφωνα με το οποίο πραγματοποιείται από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για την εφαρμογή των αναγκών κατά περίπτωση μέτρων, σύμφωνα με τις οικείες Π.Ν.Π., προς το στόχο της αποσόβησης κινδύνου ανάδυσης ή μετάδοσης του κορονοϊού, που μπορεί να προκαλέσουν σοβαρές συνέπειες στη δημόσια υγεία τηρείται υπό τους πιο πάνω υπ' αριθ. 1 και 2 όρους ο Γ.Κ.Π.Δ.. Στις πιο πάνω περιπτώσεις έχουν εφαρμογή κυρίως τα νομικά ερείσματα, τα οποία δηλώνονται στα άρθ. 6 παρ. 1 εδ. γ', δ' και ε'. Επίσης, στο άρθ. 9 παρ. 2 εδ. β', ε', η' και θ'. Ο ν. 4624/2019 με βάση την υπ' αρ. 01/2020 Γνωμοδότηση της Α.Π.Δ.Π.Χ., σε συνδυασμό με την ίσως πιο συγκεκριμένη νομοθεσία για τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, περικλειομένων των συναφών διευθετήσεων των Π.Ν.Π. και των εφαρμοστικών αυτών υπουργικών αποφάσεων⁶⁹.
- Το δικαίωμα στη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν αποτελεί απόλυτο δικαίωμα. Είναι αναγκαίο να υπολογίζεται σε συνάρτηση με το ρόλο του στην κοινωνία και να σταθμίζεται σε σχέση με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, με βάση την αρχή της αναλογικότητας (αιτιολογική σκέψη 4 Γ.Κ.Π.Δ.). Με βάση όλα τα ανωτέρω υπ' αριθ. 1-3 σκέψεων φαίνεται πως η τήρηση του νομικού πεδίου για τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν αποτελεί πρόσκομμα στη λήψη των απαραίτητων μέτρων αντιμετώπισης του κορονοϊού. Αντιθέτως, χορηγούνται τα νομικά ερείσματα για

⁶⁸ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

⁶⁹ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

την απαραίτητη επεξεργασία, με την επιφύλαξη ότι εφαρμόζονται οι θεμελιώδεις κανόνες και διασφαλίζονται οι συναφείς ουσιαστικές και διαδικαστικές δικλείδες ασφαλείας και όροι έννομης επεξεργασίας. Υπογραμμίζεται πως η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υγείας στο πεδίο λήψης μέτρων κατά του κορονοϊού πραγματοποιείται από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές ως αναγκαία για σκοπούς δημοσίου συμφέροντος στο χώρο της δημόσιας υγείας, που περιλαμβάνεται και η εγγύηση έναντι σοβαρών διασυνοριακών απειλών κατά της υγείας κατ' άρθ. 9 παρ. 2 εδ. θ' Γ.Κ.Π.Δ. (αιτιολογική σκέψη 46 και 52 Γ.Κ.Π.Δ.). Συνεπώς οι αρμόδιες δημόσιες αρχές συνιστούν τους υπευθύνους επεξεργασίας, οι οποίοι επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα απλά και υγείας (ειδικής κατηγορίας) για την εγγύηση της δημόσιας υγείας⁷⁰.

- Στο χώρο των εργασιακών σχέσεων, (άρθ. 42, 45 και 49 του ν. 3850/2010), ο εργοδότης πρέπει να προστατεύει την υγεία και την ασφάλεια των υπαλλήλων λαμβάνοντας τα απαραίτητα σχετικά προστατευτικά μέτρα προς αποσόβηση εμφάνισης σοβαρού, άμεσου και αναπόδραστου κινδύνου αυτών, σεβόμενος τον ασφαλή και υγιή χώρο εργασίας με τη βοήθεια των υπαλλήλων. Οι υπάλληλοι πρέπει να τηρούν τις αρχές υγείας και ασφαλείας των ιδίων αλλά και άλλων ατόμων, τα οποία δέχονται τις ενέργειες ή παραλείψεις τους, ενταγμένου του καθήκοντος τους να δηλώνουν τάχιστα στον εργοδότη ή/και στον εκτελούντα καθήκοντα ιατρού εργασίας όλες τις καταστάσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να θεωρηθεί πως φανερώνουν άμεσο και σοβαρό κίνδυνο για την ασφάλεια και την υγεία. Στο μέτρο που τηρείται η νομοθεσία για τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με βάση τις πιο πάνω υπ' αρ. 1-2 σκέψεις, οι εργοδότες έχουν το δικαίωμα να επεξεργάζονται δεδομένα για τη διασφάλιση της υγείας των υπαλλήλων και των ιδίων εφαρμοζομένων των κανόνων του άρθ. 5 Γ.Κ.Π.Δ., έχοντας ως γνώμονα τα νομικά ερείσματα των παραπάνω διατάξεων των άρθρων 6 παρ. 1, ιδίως, εδ. γ', δ' και ε', 9 παρ. 2, ιδίως, εδ. β', ε' και θ' Γ.Κ.Π.Δ. και πάντοτε σύμφωνα με τις οδηγίες των αρμόδιων αρχών για την τήρηση των

⁷⁰ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

μέτρων που λήφθηκαν με τις Π.Ν.Π. στο μέτρο που αποτελούν επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα⁷¹.

- Η Αρχή έχει αποτελέσει αποδέκτη αποριών εργοδοτών για την από μέρους τους επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπαλλήλων, προμηθευτών, επισκεπτών κ.λπ. στα γραφεία και χώρους τους για την προστασία της υγείας των υπαλλήλων με βάση τις διατάξεις του ν. 3850/2010 σύμφωνα με τα παραπάνω, για παράδειγμα αν είναι δυνατή η θερμομέτρηση των εισερχομένων ή η κατάθεση συμπλήρωσης ερωτηματολογίου που θα αφορά την υγεία των υπαλλήλων ή γνωστών τους, πρόσφατου ιστορικού ταξιδιού σε ξένο κράτος με μεγάλο κίνδυνο διάδοσης του κορονοϊού κ.λπ. ή η ενημέρωση των υπόλοιπων υπαλλήλων για το ζήτημα ή και τις πληροφορίες ταυτότητας ήδη ασθενούντος υπαλλήλου. Η Αρχή τονίζει πως ο υπεύθυνος επεξεργασίας καταφεύγει στις απαραίτητες και με βάση τα άρθ. 5 και 6 Γ.Κ.Π.Δ. ενέργειες επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων δίχως να είναι δυνατόν εκ προοιμίου να απορριφθεί ως μη επιτρεπτή οποιαδήποτε ενέργεια επεξεργασίας, κυρίως στην τωρινή χρονική δύσκολη και καινούρια κατάσταση και αφού υφίστανται οι όροι, οι οποίοι περιέχονται στις υπ' αρ. 1-2 σκέψεις της παρούσας. Γίνεται κατανοητό πως η επεξεργασία αυτή γίνεται με βάση την αρχή της λογοδοσίας. Μεγάλη προσοχή πρέπει να δοθεί στον έλεγχο της πιθανότητας συλλογής μόνο των απαραίτητων στοιχείων, τα οποία σχετίζονται αποκλειστικά με τον προσδοκώμενο στόχο (αρχές της οριοθέτησης της επεξεργασίας σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας), εφαρμοζομένης της αρχής της ασφαλούς επεξεργασίας (κυρίως της εμπιστευτικότητας στοιχείων) μέσω της λήψης της αναγκαίας τεχνικών και οργανωτικών μέτρων ασφαλείας. Υπογραμμίζεται πως η συλλογή και γενικά η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία φανερώνουν επαχθή χαρακτήρα και αποτελούν οριοθέτηση ατομικών δικαιωμάτων, για παράδειγμα η θερμομέτρηση στην είσοδο του περιβάλλοντος εργασίας, οφείλει να πραγματοποιείται, εφαρμοζομένων των εννόμων όρων, εφόσον θα έχει πριν απορριφθεί κάθε υπάρχον κατάλληλο μέτρο, που θα διαλέξει ο υπεύθυνος επεξεργασίας, με την προϋπόθεση πως θα τηρείται η

⁷¹ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

- νομοθεσία σχετικά με τα προσωπικά δεδομένα. Από την άλλη μια συστηματική, συνεχής και γενικευμένη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, η οποία κατευθύνει στη δημιουργία και διαρκής ανασύνταξη προφίλ υγείας υπαλλήλων, δε θα ήταν εύκολο να χαρακτηριστεί ότι σέβεται την αρχή της αναλογικότητας⁷².
- Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θανόντων δεν περικλείεται καταρχήν στον προστατευτικό χώρο των κανόνων διασφάλισης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (αιτιολογική σκέψη 27 Γ.Κ.Π.Δ.). Έχοντας κατά νου, βέβαια, πως η φανέρωση των πληροφοριών ταυτοποίησης θανόντων από τον κορονοϊό ίσως να κατευθύνει σε έμμεση ταυτοποίηση ζώντων φυσικών προσώπων, οι οποίοι είχαν έρθει σε επαφή ή υπήρξαν γνωστοί των θανόντων για τους οποίους τηρούνται οι σχετικές αρχές, οφείλει η επεξεργασία να πραγματοποιείται με βάση τις γενικές αρχές επεξεργασίας του άρθ. 5 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθ. 6 Γ.Κ.Π.Δ..⁷³
 - Η από πλευράς των ήδη νοσούντων από τον κορονοϊό ασθενών, οικειοθελής γνωστοποίηση της υγείας τους, δίνει σύμφωνα με το άρθ. 9 παρ. 2 εδ. ε' Γ.Κ.Π.Δ. νομική βάση επεξεργασίας των εν λόγω δεδομένων υγείας υπό την προϋπόθεση της εφαρμογής των αρχών του άρθ. 5 Γ.Κ.Π.Δ. σε συνδυασμό με ίσως πιο εξειδικευμένες διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας, περικλειομένων και των Π.Ν.Π..⁷⁴
 - Η από πλευράς των υπευθύνων επεξεργασίας δημοσιοποίηση σε τρίτους στοιχείων για την υγεία των υποκειμένων των δεδομένων όταν αυτή αποτελεί επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, με βάση τους όρους, οι οποίοι δηλώνονται στις υπ' αριθ. 1-2 σκέψεις της παρούσας, έστω και αν αρχικά εκτελείται στο πλαίσιο των άρθ. 5, 6 και 9 Γ.Κ.Π.Δ., δεν είναι δεκτή αν προκαλεί κλίμα προκατάληψης και στιγματισμού, επιπλέον ίσως να ενεργεί αποτρεπτικά στην εφαρμογή των μέτρων, τα οποία δημοσιοποιήθηκαν από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές με αποτέλεσμα να αντιτίθεται τελικά την ικανότητά τους⁷⁵.

⁷² Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

⁷³ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

⁷⁴ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

⁷⁵ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

- Τέλος, προ της ενδεχόμενης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για δημοσιογραφικούς λόγους, κυρίως ως προς την κατάσταση υγείας των υποκειμένων όσον αφορά τον κορονοϊό, εκτός των παραπάνω (κυρίως των σκέψεων υπ' αρ. 9 της παρούσας) οφείλεται πρωταρχικά να ελέγχεται η αναγκαιότητα δημοσιοποίησης πληροφοριών ταυτοποίησης του υποκειμένου (π.χ. ονοματεπώνυμο, φωτογραφία), έχοντας ως γνωστό πως οι αρμόδιες αρχές (Ε.Ο.Δ.Υ. και Γ.Γ.Π.Π.) επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα πολιτών επιδημιολογικού συσχετισμού, χωρίς τον προσδιορισμό προσωπικών στοιχείων ταυτότητας (άρθ. 19 παρ. 2 Π.Ν.Π. Φ.Ε.Κ. Α' 55/11-3-2020) ή ύστερα από ψευδωνυμοποίηση και λήψη των απαραίτητων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων ασφαλείας (άρθ. 5 Π.Ν.Π. Φ.Ε.Κ. Α' 64/14-3-2020)⁷⁶.

2. Θέση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πεδίο του κορονοϊού και θεμελιώδη στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν την επεξεργασία σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων

Το Ε.Σ.Π.Δ. ανακοίνωσε πως οι κυβερνήσεις, οι δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί σε όλη την Ευρώπη λαμβάνουν μέτρα για την οριοθέτηση και την εξάλειψη της νόσου COVID-19. Τα μέτρα αυτά είναι δυνατόν να έχουν ως αποτέλεσμα την επεξεργασία ποικίλων κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα⁷⁷.

Οι κανόνες για τη διασφάλιση των δεδομένων, για παράδειγμα ο Γ.Κ.Π.Δ., δε θέτουν πρόσκομμα στην τήρηση των μέτρων, τα οποία λαμβάνονται για την καταπολέμηση της πανδημίας. Η μάχη επί των μεταδοτικών νόσων αποτελεί αξιοσημείωτο σκοπό για την υλοποίηση του οποίου προσπαθούν όλες οι χώρες και πρέπει να υποστηριχθεί με το βέλτιστο εφικτό τρόπο. Αποτελεί κέρδος για όλους να καταπολεμηθεί η μεταδοτικότητα των νόσων και να αξιοποιηθούν καινούριες τεχνικές για την αντιμετώπιση των συμφορών, οι οποίες ταλαιπωρούν μεγάλο μέρος του κόσμου. Το Ε.Σ.Π.Δ. επιθυμεί να τονίσει πως ακόμη και σε αυτές τις νέες συνθήκες, ο υπεύθυνος επεξεργασίας και ο εκτελών την επεξεργασία είναι απαραίτητο να εγγυόνται την

⁷⁶ Βλ. KATEYΘYNTHPIEΣ ΓPAMMEΣ 1/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 66).

⁷⁷ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

ασφάλεια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των υποκειμένων των δεδομένων. Συνεπώς πρέπει να υπολογίζονται ποικίλες παραμέτρους έτσι ώστε να προστατεύεται η έννομη επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και, σε κάθε περίπτωση, είναι αναγκαίο να καθίσταται κατανοητό πως οποιοδήποτε μέτρο λαμβάνεται σε αυτό το πλαίσιο οφείλει να εφαρμόζει τους γενικούς κανόνες του δικαίου και είναι απαραίτητο να είναι μη αναστρέψιμο. Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης συνιστά νομική προϋπόθεση που είναι δυνατόν να νομιμοποιεί οριοθετήσεις των ελευθεριών, υπό τον όρο πως οι οριοθετήσεις αυτές αποτελούν αναλογικές και υφίστανται μόνο κατά τη διάρκεια της έκτακτης ανάγκης⁷⁸.

Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη των επιθυμητών σκοπών οφείλουν να υπόκεινται σε επεξεργασία για ορισμένους και ρητούς λόγους. Ακόμα, τα υποκείμενα των δεδομένων επιβάλλεται να δέχονται ευκρινείς πληροφορίες όσον αφορά τις πραγματοποιούμενες ενέργειες επεξεργασίας και τα βασικά στοιχεία τους, ανάμεσα στα οποία η χρονική διάρκεια αποθήκευσης των συλλεγέντων δεδομένων και οι λόγοι της επεξεργασίας. Οι χορηγούμενες πληροφορίες οφείλουν να είναι εύκολα προσβάσιμες και διατυπωμένες με ευκρινή και λιτό τρόπο. Αποτελεί βαρύνουσα σημασία να ορισθούν πρόσφορα μέτρα ασφαλείας και πολιτικές εμπιστευτικότητας που να εγγυόνται πως τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δε γνωστοποιούνται σε μη εξουσιοδοτημένα πρόσωπα. Η σημασία των μέτρων, τα οποία τηρούνται για τη διαχείριση της τωρινής κατάστασης απρόβλεπτης ανάγκης και η κύρια διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να αιτιολογούνται κατάλληλα⁷⁹.

Οι κυβερνήσεις μερικών κρατών μελών επεξεργάζονται το ενδεχόμενο να χρησιμοποιήσουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία αφορούν τα κινητά τηλέφωνα των υποκειμένων των δεδομένων έτσι ώστε να παρακολουθήσουν ή να οριοθετήσουν την εξάπλωση της νόσου COVID-19. Τότε θα ήταν εφικτό, για

⁷⁸ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

⁷⁹ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

παράδειγμα, να ελέγχεται το γεωγραφικό στίγμα ανθρώπων ή να διασφαλίζεται μέσω τηλεφωνικής κλήσης ή με την αποστολή γραπτού μηνύματος, η ενημέρωση ανθρώπων σε ορισμένο μέρος όσον αφορά τα θέματα δημόσιας υγείας. Οι δημόσιες αρχές οφείλουν αρχικά να στοχεύουν στην επεξεργασία ανωνυμοποιημένων δεδομένων θέσης (δηλαδή να επεξεργάζονται δεδομένα, τα οποία θα έχουν συλλεγεί έτσι ώστε να μην είναι εφικτή η συσχέτισή τους με τα υποκείμενα των δεδομένων). Έτσι, θα είναι δυνατή η δημιουργία πινάκων όσον αφορά τη συλλογή κινητών συσκευών σε ορισμένο μέρος («χαρτογράφηση»)⁸⁰.

Οι αρχές για τη διασφάλιση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν τηρούνται στα δεδομένα, τα οποία έχουν ανωνυμοποιηθεί σωστά. Σε περίπτωση που η επεξεργασία αποκλειστικά και μόνο ανώνυμων δεδομένων δεν είναι δυνατή, η οδηγία για τη διασφάλιση της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες προσφέρει στα κράτη μέλη την ικανότητα να δημιουργούν νομοθετικά μέτρα για την εγγύηση της δημόσιας ασφάλειας (άρθ. 15). Όταν δημιουργούνται μέτρα, τα οποία δίνουν τη δυνατότητα για επεξεργασία μη ανωνυμοποιημένων δεδομένων θέσης, το κάθε κράτος μέλος πρέπει να δημιουργήσει κατάλληλες εγγυήσεις, για παράδειγμα τη χορήγηση δικαιώματος δικαστικής προσφυγής στους καταναλωτές υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Τηρείται ακόμα η αρχή της αναλογικότητας. Είναι αναγκαίο σε όλες τις περιπτώσεις να προαποφασίζονται οι λιγότερο παρεμβατικές λύσεις, με κατευθυντήρια γραμμή το συγκεκριμένο επιθυμητό στόχο. Τα παρεμβατικά μέτρα, για παράδειγμα η «ανίχνευση» προσώπων (δηλαδή η επεξεργασία ιστορικών μη ανωνυμοποιημένων δεδομένων θέσης), θα ήταν δυνατόν να θεωρηθούν αναλογικά σε κρίσιμες καταστάσεις και με την προϋπόθεση πως δικαιολογούνται από τις καθορισμένες συνθήκες της επεξεργασίας. Παρόλα αυτά τα συγκεκριμένα μέτρα οφείλουν να υπάγονται σε αυξημένη αξιολόγηση και εξασφαλίσεις, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η εφαρμογή των αρχών προστασίας των δεδομένων (αναλογικότητα του μέτρου ως προς τη χρονική διάρκεια και τον τομέα

⁸⁰ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

εφαρμογής, περιορισμένη περίοδος αποθήκευσης των δεδομένων και οριοθέτηση του λόγου)⁸¹.

Κεφάλαιο Τρίτο

Κορονοϊός και σύγκρουση εννόμων αγαθών

1. Σύγκρουση δικαιωμάτων και έλεγχος μετάδοσης του κορονοϊού

Η προσπάθεια ελέγχου της μετάδοσης της COVID-19 φανερώνει με τρόπο τόσο αιχμηρό όσο και αναγκαίο μία οικεία «σύγκρουση»: αυτή ανάμεσα στο δικαίωμα διασφάλισης της ανεξαρτησίας, της προσωπικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων αλλά και του δημοσίου συμφέροντος, βασικά υπό τη συγκεκριμένη σκοπιά της δημόσιας υγείας, όμως και των δικαιωμάτων των άλλων⁸².

Η υφιστάμενη νομοθεσία περιλαμβάνει τις συναφείς προβλέψεις, τηρούμενες και σε τέτοιες ειδικές συνθήκες. Με βάση τον Γ.Κ.Π.Δ., η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, είναι δυνατή, όταν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για σκοπούς δημοσίου συμφέροντος (άρθ. 6 παρ. 1 εδ. ε), ενώ αυτό το συμφέρον επιβάλλεται να είναι ουσιώδες, όταν αφορά ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, για παράδειγμα τα δεδομένα υγείας (άρθ. 9 παρ. 2 εδ. ζ). Ορίζεται ακόμα σαφώς η (έννομη) επεξεργασία και ευαίσθητων δεδομένων, σε περίπτωση που αυτή είναι αναγκαία για σκοπούς δημοσίου συμφέροντος στο χώρο της δημόσιας υγείας (άρθ. 9 παρ. 2 εδ. θ). Με τον πυκνό, ακόμα και μη εύκολα αντιληπτό λόγο, ο οποίος υφίσταται στα προοίμια, η αιτιολογική σκέψη 46 δηλώνει πως συγκεκριμένοι τύποι επεξεργασίας είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για αξιοσημείωτους σκοπούς δημοσίου συμφέροντος και επιπλέον για τα θεμελιώδη συμφέροντα του υποκειμένου των δεδομένων, σε περίπτωση που η επεξεργασία αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για ανθρωπιστικούς λόγους, ανάμεσα σε άλλα για τον έλεγχο επιδημιών και της μετάδοσής τους, ενώ η αιτιολογική σκέψη 52 συγκεκριμενοποιεί το δημόσιο συμφέρον με την επεξήγηση πως η απόκλιση από την απαγόρευση επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων είναι δυνατή για λόγους υγειονομικής προστασίας, επιτήρησης

⁸¹ Βλ. Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, όπ. ανωτ. (υποσ. 33).

⁸² Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

και συναγερμού και για την πρόληψη ή την επιτήρηση των μεταδοτικών ασθενειών και άλλων αξιοσημείωτων κινδύνων κατά της υγείας⁸³.

Είναι αδιαμφισβήτητο πως οι αρμόδιες δημόσιες αρχές είναι δυνατόν να ερευνήσουν, να συλλέξουν και να επεξεργαστούν τα δεδομένα, τα οποία συνιστούν απαραίτητα στοιχεία για τη διευθέτηση των ποικίλων ζητημάτων πρόληψης και καταστολής της μετάδοσης της COVID-19. Παρόλο που συνιστά παγιωμένη θέση πως η συναφή νομοθεσία επιβάλλει ή παρέχει τη δυνατότητα για γνωστοποίηση συναφών στοιχείων, θέματα προκύπτουν σχετικά με τη δυνατότητα και την έκταση της γνωστοποίησης τέτοιων δεδομένων. Μία μεγάλη γνωστοποίηση οφείλει γενικά να χαρακτηριστεί απορριπτέα, αφού δεν αποτελεί σίγουρο πως θα συνιστούσε και πρόσφορη να εξασφαλίσει τον επιθυμητό στόχο, ο οποίος είναι η διασφάλιση και η δημιουργία αίσθησης καθήκοντος σε σχέση με την αυτοπροστασία και τη φροντίδα για τους άλλους⁸⁴.

1.1. Η προστασία της δημόσιας υγείας ως πτυχή του δημοσίου συμφέροντος

Δημόσιο είναι το συμφέρον, όταν υποκειμένό του είναι ο λαός, ο οποίος έχει οργανωθεί με την έννομη τάξη σε κράτος. Συνεπώς, το δημόσιο συμφέρον έχει κοινωνικό χαρακτήρα και συνδέεται με την έννομη τάξη. Το δημόσιο συμφέρον αποτελεί νομική έννοια, αφού καθορίζεται από τους κανόνες δικαίου και μόνο μέσω αυτών είναι δυνατόν να υφίσταται και να λειτουργήσει εντός της έννομης τάξης, παράγοντας τις αντίστοιχες έννομες συνέπειες. Ο καθορισμός του δημοσίου συμφέροντος με συνταγματικές διατάξεις είναι δυνατόν να αποτελεί προϋπόθεση και όριο του συνταγματικά επιτρεπού περιορισμού ενός ατομικού δικαιώματος⁸⁵.

⁸³ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

⁸⁴ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

⁸⁵ Πρεβεδούρου Ευγενία, Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος (Γενικό Διοικητικό Δίκτυο), 30.3.2020,

διαθέσιμο

σε:

<https://www.prevedourou.gr/%CE%B7%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%B3%CE%B5%CE%BD/>.

Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος, αποτελείται από το συμφέρον των πολιτών της κοινωνίας συνολικά (γενικό δημόσιο συμφέρον) ή μερικώς, το οποίο χαρακτηρίζεται με γενικά ή αφηρημένα κριτήρια και είναι ταυτόσιμο με την ικανοποίηση θεμελιωδών αναγκών, για παράδειγμα η δημόσια τάξη, η εθνική άμυνα, η υγεία κ.λπ..⁸⁶

Αποτελεί το στόχο των νομικών πράξεων ή υλικών ενεργειών των δημοσίων νομικών προσώπων⁸⁷. Η βασική κρίση του δημοσίου συμφέροντος εντάσσεται στο πεδίο της νομοθετικής ή εκτελεστικής λειτουργίας⁸⁸.

1.2. Η διασφάλιση της προσωπικής ζωής και το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων

Η σχέση ανάμεσα στο δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων (άρθ. 9Α Σ.) εμφανίζεται ως εγγενής με το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή του προσώπου (άρθ. 9 παρ. 1 εδ. β' Σ.) στο βαθμό που το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων διαπλάθεται έτσι ώστε να αντιμετωπίσει τις πρωτοφανείς διακινδυνεύσεις που δημιουργεί για την προστασία της ιδιωτικής ζωής, η σύγχρονη, πανοπτική κοινωνία της πληροφορίας⁸⁹.

Η αξία της ιδιωτικότητας έγκειται στη δυνατότητα της να χορηγεί στο πρόσωπο αρνητική, αμυντική διασφάλιση από κάθε εισβολή στον προσωπικό του χώρο, καθώς και από κάθε είδους καταπιεστική συμπεριφορά που στοχεύει στην οριοθέτηση

⁸⁶ Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου - Τόμος 1, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 92· Βενιζέλος Ευάγγελος, Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 45, όπ. περαιτ. παραπ. σ. 45· Ηλιάδου Αικατερίνη, Δημόσιες Επιχειρήσεις, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σελ. 83· Βενέρης Αντώνιος, Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου συμφέροντος και η προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ηλεκτρονικό» δικαίωμα πρόσβασης και «documenttracing», ΕφημΔΔ 2015, σελ. 377 επ. (σελ. 378, 381), όπ. περαιτ. παραπ.

⁸⁷ Βλ. Πρεβεδούρου Ευγενία, όπ. ανωτ. (υποσ. 85).

⁸⁸ Τάχος Αναστάσιος, Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, 9η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 72.

⁸⁹ Ακριβοπούλου Χριστίνα, Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, 23.11.2011, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2213-to-dikaiwma-stin-prostasia-twn-proswpikwn-dedomenw/>.

της ελευθερίας του ατόμου να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και της αυτονομίας του να δημιουργεί και να απολαμβάνει τις σχέσεις του με τους οικείους του, καθώς και τις επιλογές εκείνες μέσα από τις οποίες τελικά αυτοπροσδιορίζεται⁹⁰.

Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων αποτελείται από επιμέρους δεδομένα-πτυχές, μέρη της ιδιωτικότητας και της προσωπικότητας, των οποίων φαίνεται να είναι μια δεύτερη και πιο εξειδικευμένη γραμμή άμυνας έναντι των προσβολών που η σύγχρονη χρήση της τεχνολογίας εγκυμονεί. Όσον αφορά τη φύση του, αυτή διασυνδέει τον υλικό, οικονομικό χαρακτήρα της προσωπικότητας με την ηθική διάσταση της ιδιωτικότητας⁹¹. Το δικαίωμα στην ασφάλεια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απόλυτο δικαίωμα, οφείλει να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας⁹².

2. Η αρχή της ελαχιστοποίησης/αναλογικότητας

Σύμφωνα με το άρθρ. 25 παρ. 1 Σ.: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας»⁹³.

Η αρχή της αναλογικότητας προσφέρει τη λύση στην τροχοπέδη της σύγκρουσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, οι περιορισμοί που ορίζονται πρέπει να είναι⁹⁴:

⁹⁰ Βλ. Ακριβοπούλου Χριστίνα, όπ. ανωτ. (υποσ. 89).

⁹¹ Βλ. Ακριβοπούλου Χριστίνα, όπ. ανωτ. (υποσ. 89).

⁹² Παναγοπούλου-ΚουντατζήΦερενίκη, Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας, 28.3.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.

⁹³ Άρθρο 25 παρ. 1 Σ..

⁹⁴ Ανδρέου Ανδρέας, Αρχή της αναλογικότητας, ένα νομικό εργαλείο για όλους, 19.9.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.skai.gr/news/opinions/arxi-tis-analogikotitas-ena-nomiko-ergaleio-gia-olous>.

- ❖ κατάλληλοι, δηλαδή πρόσφοροι για την πραγματοποίηση του επιθυμητού στόχου⁹⁵,
- ❖ αναγκαίοι, δηλαδή να μην υφίστανται άλλες εναλλακτικές λύσεις που θα οριοθετούσαν λιγότερο το δικαίωμα⁹⁶,
- ❖ σταθμισμένοι, δηλαδή το αναμενόμενο κέρδος από τον περιορισμό να μην υπολείπεται της ζημίας που επιφέρει⁹⁷.

Η νομοθεσία για την προστασία προσωπικών δεδομένων δε συνιστά πρόσκομμα για τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας. Παρόλα αυτά υφίσταται επιβάλλοντας την εφαρμογή της αρχής της ελαχιστοποίησης (αναλογικότητας) ως προς το είδος των δεδομένων και την έκταση της συλλογής, γνωστοποίησής τους. Δεν αποτελεί παραδεκτή η συλλογή περισσότερων δεδομένων από αυτά, τα οποία χρειάζονται για τη διασφάλιση και την πρόληψη. Όπως είναι φανερό εξαιτίας της γεωμετρικής, αν όχι εκθετικής, αύξησης/μετάδοσης των κρουσμάτων και της ανακοίνωσης πανδημίας από τον Π.Ο.Υ. είναι απαραίτητο να ελέγχονται συνέχεια οι όροι, οι περιστάσεις, οι προϋποθέσεις και οι οριοθετήσεις της συλλογής και επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων⁹⁸.

Ασχέτως από τις κρίσιμες περιστάσεις είναι αναγκαίο να εφαρμόζεται η υποχρέωση της εμπιστευτικότητας και της προστασίας των δεδομένων μέσω τεχνικών και οργανωτικών μέτρων και να απομακρύνεται ενδεχόμενος στιγματισμός των ατόμων. Η νομοθεσία επιβάλλει, ακόμα, την τήρηση της αρχής του σκοπού. Τα δεδομένα αυτά δηλαδή μπορούν να χρησιμοποιηθούν για το στόχο και στο πεδίο της εξάλειψης των αποτελεσμάτων και της πρόληψης της μετάδοσης της COVID-19 και όχι για άλλους στόχους⁹⁹.

Η επεξεργασία δεδομένων στην εργασία είναι αναγκαίο να αποτελεί αναλογική αντίδραση στους κινδύνους, τους οποίους αντιμετωπίζει ο εργοδότης. Για παράδειγμα, η κατάχρηση του διαδικτύου είναι δυνατόν να εντοπιστεί δίχως να χρειάζεται η ανάλυση του περιεχομένου δικτυακών τόπων. Αν είναι δυνατόν να προληφθεί την κατάχρηση

⁹⁵ Βλ. Ανδρέου Ανδρέα, όπ. ανωτ. (υποσ. 94).

⁹⁶ Βλ. Ανδρέου Ανδρέα, όπ. ανωτ. (υποσ. 94).

⁹⁷ Βλ. Ανδρέου Ανδρέα, όπ. ανωτ. (υποσ. 94).

⁹⁸ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

⁹⁹ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

(όπως με τη χρήση διαδικτυακών φίλτρων), ο εργοδότης δε διαθέτει γενικό δικαίωμα επιτήρησης¹⁰⁰.

Ακόμα, η γενική άρνηση της επικοινωνίας για προσωπικούς λόγους δεν αποτελεί πρακτικό θέμα και η επιβολή της είναι δυνατόν να χρειάζεται ίσως δυσανάλογο επίπεδο ελέγχου. Είναι σωστό να υφίσταται μεγαλύτερη βαρύτητα στην πρόληψη από ό,τι στον εντοπισμό - τα συμφέροντα του εργοδότη διευκολύνονται καλύτερα με την πρόληψη της κατάχρησης του διαδικτύου με τεχνικά μέσα από ό,τι με τη σπατάλη πόρων για τον εντοπισμό της κατάχρησης¹⁰¹.

Τα στοιχεία, τα οποία απογράφονται από τη διαρκή παρακολούθηση, όπως και τα στοιχεία τα οποία γνωστοποιούνται στον εργοδότη, είναι αναγκαίο να ελαχιστοποιούνται όσο το δυνατόν περισσότερο. Οι υπάλληλοι οφείλουν να έχουν την ικανότητα να μην ενεργοποιούν προσωρινά τον εντοπισμό θέσης, αν αυτό είναι σύμφωνο με τις καταστάσεις, οι οποίες επικρατούν. Λύσεις, όπως η παρακολούθηση αυτοκινήτων, είναι δυνατόν να δημιουργηθούν έτσι ώστε να πραγματοποιείται καταγραφή των δεδομένων θέσης, δίχως να ανακοινώνονται στον εργοδότη. Οι εργοδότες οφείλουν να υπολογίζουν την αρχή της ελαχιστοποίησης των δεδομένων, σε περίπτωση που λαμβάνουν αποφάσεις για τη χρήση καινούριων τεχνολογιών. Τα στοιχεία οφείλουν να αποθηκεύονται για το μικρότερο χρονικό διάστημα, το οποίο χρειάζεται με ορισμένο διάστημα διατήρησης. Στοιχεία, τα οποία δεν αποτελούν πλέον αναγκαία οφείλουν να διαγράφονται¹⁰².

Κοινός παρονομαστής των τιθέμενων οριοθετήσεων σε σχέση με τον επιθυμητό στόχο είναι η χρήση της αναλογικότητας. Όσο πιο μεγάλος είναι ο κίνδυνος, τόσο ευκολότερα θεωρούνται οι περιορισμοί απαραίτητοι και ανάλογοι¹⁰³.

Η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας έχει κταστεί ένα σοβαρό στοιχείο όχι μόνο του τωρινού νομικού πολιτισμού σε ευρωπαϊκό και γενικότερα σε διεθνές επίπεδο

¹⁰⁰ Βλ. ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 29 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ, ό.π. ανωτ. (υποσ. 21).

¹⁰¹ Βλ. ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 29 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ, ό.π. ανωτ. (υποσ. 21).

¹⁰² Βλ. ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 29 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ, ό.π. ανωτ. (υποσ. 21).

¹⁰³ Φωτιάδου Αλκμήνη, Η συνταγματική καθημερινότητα της πανδημίας, 22.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatiki-kathimerinotita-tis-pandimias/>.

αλλά και αυτού του ίδιου του πολιτισμού εν γένει. Είναι αμετάβλητη πολιτισμική αξία που οφείλει να καθοδηγεί την εν γένει συμπεριφορά των πολιτών όχι μόνο στο δημόσιο αλλά και στον ιδιωτικό χώρο πλέον¹⁰⁴.

Κεφάλαιο Τέταρτο

Σχετικά θέματα με την πανδημία του κορονοϊού

1. Χρήση της μάσκας

Ένας από τους θεμελιώδεις άξονες της δημοκρατίας αποτελεί η ελευθερία της έκφρασης, όπως αυτή ορίζεται στο άρθ. 14 Σ.. Στις περιπτώσεις όπου τα θέματα της πανδημίας αναδεικνύονται από δημοσιογράφους στον τύπο, σοβαρή για το συγκεκριμένο ζήτημα αποτελεί η προστασία της ακρίβειας της πληροφόρησης. Σχετικά με τη ραδιοτηλεόραση, στο άρθ. 15 παρ. 2 Σ. υπογραμμίζεται ο κοινωνικός στόχος της, η σημασία της αντικειμενικής πληροφόρησης με σεβασμό στον άνθρωπο¹⁰⁵.

Η μάσκα δεν αποτελεί αποκλειστικό μέσο για το στόχο που επιζητεί. Συμπληρώνει την απαίτηση εφαρμογής αποστάσεων στις κοινωνικές επαφές των ανθρώπων. Η εφαρμογή αποστάσεων αποτελεί μάλιστα αυθεντικό μέτρο οριοθέτησης της ελευθερίας κίνησης για σκοπούς δημόσιας υγείας, με βάση τη σαφή κατοχύρωση από το Σ. και την Ε.Σ.Δ.Α. (άρθ. 5), το μόνο επομένως, το οποίο είναι δυνατόν ως τέτοιο να συνοδεύεται από νόμιμες κυρώσεις (πρόστιμα, κ.λπ.)¹⁰⁶.

Το συμπληρωματικό μέτρο της μάσκας συνιστάται ασφαλώς όπου δεν αποτελεί εφικτή, εξαιτίας χώρου, η εφαρμογή αποστάσεων. Για να είναι σύμφωνο με την αρχή της αναλογικότητας είναι αναγκαίο να ελέγχεται η συγκεκριμένη παράμετρος. Το κράτος δε δικαιολογείται να επιβάλλει μέτρα ατομικού περιορισμού δικαιωμάτων, όταν δεν έχει

¹⁰⁴ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Πανδημία και περιοριστικά μέτρα (Μέρος II): Οι αρχές της αναλογικότητας και της απαγόρευσης παραβίασης του πυρήνα του δικαιώματος, 9.4.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-perioristika-metra-meros-ii-oi-arxes-tis-analogikotitas-kai-tis-apagorefsis-paraviasis-tou-pirina-tou-dikaiomatos/>.

¹⁰⁵ Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, Περί των αρνητών της μάσκας, 4.9.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/peri-ton-arnton-tis-maskas/>.

¹⁰⁶ Βιδάλης Τάκης, Υπερασπίζοντας την αναλογικότητα: Πανδημία και η χρήση μάσκας στα σχολεία, 12.9.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/yperaspizontas-tin-analogikotita-pandimia-kai-i-xrissi-maskas-sta-sxoleia/>.

εξαντλήσει τις δυνατότητες τήρησης του απαραίτητου μέτρου να υπάρχουν αποστάσεις στο περιβάλλον της υποχρεωτικής εκπαίδευσης¹⁰⁷.

Η υποχρεωτική χρήση μάσκας αποτελεί επιθυμητό γεγονός, όταν η επέκταση του χώρου παρατηρείται αντικειμενικά αδύνατη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όσοι μαθητές/εκπαιδευτικοί δε δέχονται τη χρήση της μάσκας, είναι δυνατόν νόμιμα να εξαιρούνται από τη δια ζώσης εκπαιδευτική διαδικασία. Συγκεκριμένα, πάντως, για τους μαθητές, πρέπει να υφίσταται πρόβλεψη αναπλήρωσης των χαμένων διδακτικών ωρών, αφού αφορούν υποχρεωτικό πρόγραμμα εκπαίδευσης, ακόμα και αν αυτό συνεπάγεται ότι θα χρειασθεί να επαναλάβουν την τάξη. Η συγκεκριμένη συνέπεια δεν είναι «κύρωση», αλλά απαραίτητο μέτρο για τη συμπλήρωση της εκπαίδευσης του μαθητή. Για το συγκεκριμένο λόγο, αν ο σκοπός είναι δυνατόν να διευκολυνθεί με άλλο ηπιότερο τρόπο (όπως με εξ αποστάσεως διδασκαλία), ο τελευταίος είναι απαραίτητο να επιλεγεί, πάλι κρίνοντας σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας¹⁰⁸.

2. Το θέμα της ατομικής ευθύνης

Η λήψη μέτρων από τη μεριά του κράτους δεν επαρκεί από μόνη για την ικανοποιητική διασφάλιση της δημόσιας υγείας και ειδικότερα για τη διευθέτηση του ζητήματος της COVID-19, όμως προϋποθέτει την ανάδυση στο προσκήνιο της ατομικής ευθύνης του καθένα¹⁰⁹.

Η ατομική ευθύνη ορίζεται στο άρθρ. 25 παρ. 4 Σ., με βάση την οποία: «Το κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης». Υπό το πρίσμα της παραπάνω διάταξης, αποτελεί ευκαιρία να σηκώσει η κοινωνία των πολιτών το βάρος του χρέους που της αναλογεί¹¹⁰.

¹⁰⁷ Βλ. Βιδάλη Τάκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 106).

¹⁰⁸ Βλ. Βιδάλη Τάκη, όπ. ανωτ. (υποσ. 106).

¹⁰⁹ Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Σύσταση, Η βιοηθική διάσταση της ατομικής ευθύνης στην αντιμετώπιση του COVID-19 (κορωνοϊός) http://www.bioethics.gr/images/pdf/GNOMES/Recommendation_coronavirus_FINAL_GR.pdf, σε: Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, Αφιέρωμα// Βιοηθικοί προβληματισμοί σε περίοδο πανδημίας, 1.4.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/afieroma-vioithikoi-provlimatismoi-se-periodo-pandimias/>.

¹¹⁰ Αλιβιζάτος Νίκος, Ποια δημοκρατία μετά τον COVID-19;, 25.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/society/1070545/n-alivizatos-poia-dimokratia-meta-ton-covid-19/>.

Η έννοια της αλληλεγγύης, η οποία ορίζεται στη συγκεκριμένη διάταξη, αποτελεί τη ratio του συνόλου των συνταγματικών υποχρεώσεων του ατόμου, την πραγματοποίηση των οποίων αξιώνει επιτακτικά το Σύνταγμα, εξαιτίας της μεγάλης σημασίας τους για την οργανωμένη κοινωνική συμβίωση¹¹¹.

3. Τηλεργασία

Η τηλεργασία αποτελεί μορφή οργάνωσης ή/και εκτέλεσης εργασίας στο πεδίο σύμβασης ή σχέσης εργασίας ή υπηρεσιακής σχέσης με το δημόσιο, με τη χρήση ΤΠΕ που παρέχεται εκτός των εγκαταστάσεων του οργανισμού ή της επιχείρησης. Έχει ρυθμιστεί νομοθετικά με το ν. 4807/2021 (Φ.Ε.Κ. Α' 96) για τους απασχολούμενους του δημοσίου τομέα και με τη διάταξη του άρθ. 67 του ν. 4808/2021 (Φ.Ε.Κ. Α' 101) για τους απασχολούμενους του ιδιωτικού τομέα. Και στις δύο περιπτώσεις προβλέπεται η έκδοση π.δ. για την ειδικότερη διευθέτηση ζητημάτων διασφάλισης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ύστερα από γνώμη της Α.Π.Δ.Π.Χ.. Η παροχή τηλεργασίας είναι καταρχήν προαιρετική. Προβλέπεται, όμως, κατ'εξάιρεση, τόσο για τους απασχολούμενους του δημοσίου τομέα όσο και για τους εργαζομένους του ιδιωτικού τομέα, η υποχρεωτική παροχή τηλεργασίας κυρίως για σκοπούς διασφάλισης της δημόσιας υγείας¹¹².

Η τηλεργασία και η «κινητή τεχνολογία» καθιστά δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ σπιτιού και εργασίας. Οι καινούριες μορφές εργασίας χρειάζονται συχνά μεγαλύτερη συμμετοχή και αυτενέργεια των εργαζομένων αλλά συνεπάγονται και μεγαλύτερη διείσδυση στον ιδιωτικό χώρο και χρόνο, αμφισβητώντας εκ των πραγμάτων τη διασφάλιση της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων. Κατευθύνει στην εξ αποστάσεως επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που περιλαμβάνει σημαντικούς κινδύνους για την προστασία τους¹¹³.

¹¹¹ Ανθόπουλος Χαράλαμπος, Ερμηνεία Άρθρου 25Σ, σε: Σταυρόπουλο Φίλιππο/Κοντιάδη Ξενοφώντα/Ανθόπουλο Χαράλαμπο/Γεραπετρίτη Γιώργο (επιμ.), Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 684 επ. (703 όπ. περαιτ. παραπ.).

¹¹² Αρχή Προστασίας Δεδομένων, Συχνές ερωτήσεις για την τηλεργασία, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/index.php/el/enimerwtiko/thematikes_enotites/eidikoiskopoi/ergasiakessxeseis/faq_ergasiakes/tilergasia.

¹¹³ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων, όπ. ανωτ. (υποσ. 112).

Οι διαδικασίες για την τηλεργασία συστήνεται να περικλείουν μέτρα, όπως τα παρακάτω:

- ο **Πρόσβαση στο δίκτυο**

1. Εγγύηση πως δεν υφίσταται δυνατότητα μη ασφαλούς απομακρυσμένης πρόσβασης σε πόρους των πληροφοριακών συστημάτων του φορέα, όπως υπολογιστές εσωτερικού δικτύου και εσωτερικά αρχεία¹¹⁴.

2. Χρήση ασφαλούς πρωτοκόλλου WPA2 με ισχυρό κωδικό, όταν η σύνδεση της συσκευής του τηλεργαζομένου στο διαδίκτυο πραγματοποιείται μέσω ασύρματου δικτύου (wi-fi). Αυτό ισχύει ακόμα και όταν ύστερα από τη σύνδεση στο διαδίκτυο, πραγματοποιείται ασφαλής σύνδεση στο δίκτυο του φορέα¹¹⁵.

3. Αποφυγή αποθήκευσης αρχείων με προσωπικά δεδομένα σε υπηρεσίες διαδικτυακής αποθήκευσης εκτός και αν υφίστανται τα κατάλληλα εχέγγυα¹¹⁶.

- ο **Χρήση εφαρμογών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου/ανταλλαγής μηνυμάτων**

1. Αποφυγή χρήσης προσωπικού ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για αποστολή ή λήψη μηνυμάτων για σκοπούς τηλεργασίας που αφορούν προσωπικά δεδομένα. Αντ' αυτού, πρέπει να χρησιμοποιείται η επαγγελματική ηλεκτρονική διεύθυνση. Αν αυτό αποτελεί τεχνικά ανέφικτο, τότε το περιεχόμενο των μηνυμάτων, το οποίο σχετίζεται με προσωπικά δεδομένα είναι αναγκαίο να κρυπτογραφείται κατάλληλα¹¹⁷.

2. Αποφυγή χρήσης εφαρμογών ανταλλαγής μηνυμάτων για τους σκοπούς της τηλεργασίας, όταν τα συγκεκριμένα μηνύματα περικλείουν προσωπικά δεδομένα, των οποίων ενδεχόμενη διαρροή θα συνεπαγόταν κινδύνους¹¹⁸.

- ο **Χρήση τερματικής συσκευής\αποθηκευτικών μέσων**

1. Εγκατάσταση και τακτική ενημέρωση αντιϊικού προγράμματος και «αναχώματος ασφαλείας» (firewall) στη συσκευή μέσω της οποίας πραγματοποιείται η τηλεργασία¹¹⁹.

¹¹⁴ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020 Λήψη μέτρων ασφάλειας στο πλαίσιο τηλεργασίας, 15.4.2020, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/sites/default/files/2020-12/Katefthintiries_grammes_2_2020.pdf.

¹¹⁵ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹¹⁶ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹¹⁷ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹¹⁸ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹¹⁹ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

2. Εγκατάσταση των πλέον πρόσφατων ενημερώσεων του λογισμικού εφαρμογών και λειτουργικού συστήματος της συσκευής των εργαζομένων¹²⁰.

3. Χρήση προγραμμάτων πλοήγησης στο διαδίκτυο με τις πλέον πρόσφατες, κάθε φορά, εκδόσεις τους. Μη τήρηση ιστορικού (ανώνυμη περιήγηση) ή διαγραφή από το ιστορικό των συνδέσμων εκείνων που αφορούν την τηλεργασία, κατά το τέλος της εργασίας¹²¹.

4. Διαχωρισμός των αρχείων, τα οποία περικλείουν προσωπικά δεδομένα που αφορούν την εργασία από προσωπικά αρχεία τα οποία τηρεί ο εργαζόμενος στη συσκευή. Χρήση «εικονικού μηχανήματος» (virtual machine) αποκλειστικά για την παροχή τηλεργασίας, όταν το συγκεκριμένο αποτελεί εφικτό¹²².

5. Υποστήριξη από τον φορέα διαδικασιών κατάλληλης κρυπτογράφησης αρχείων που περικλείουν προσωπικά δεδομένα, κυρίως όταν τηρούνται σε φορητό/αποσπώμενο μέσο αποθήκευσης¹²³.

6. Υποστήριξη, από τον φορέα, διαδικασιών λήψης αντιγράφων ασφαλείας για αρχεία με προσωπικά δεδομένα, τα οποία υφίστανται επεξεργασία στο πλαίσιο δραστηριοτήτων τηλεργασίας¹²⁴.

7. «Κλείδωμα» της συσκευής από την οποία διενεργείται η τηλεργασία εφόσον μένει, για κάποιο λόγο, δίχως έλεγχο¹²⁵.

ο **Πραγματοποίηση τηλεδιασκέψεων**

1. Στην περίπτωση τηλεδιασκέψεων, είναι αναγκαίο να αξιοποιούνται πλατφόρμες που υποστηρίζουν υπηρεσίες ασφαλείας (κρυπτογράφηση)¹²⁶.

2. Σε περίπτωση προγραμματισμένης τηλεδιάσκεψης, προστασία του συνδέσμου (link) αυτής¹²⁷.

¹²⁰ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²¹ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²² Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²³ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²⁴ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²⁵ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²⁶ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²⁷ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

3. Προσεκτική μελέτη των όρων χρήσης και των όρων διασφάλισης προσωπικών δεδομένων κατά την επιλογή της λύσης τηλεδιάσκεψης¹²⁸.

4. Υποχρεωτικός εμβολιασμός

Για κρίσιμους σκοπούς διασφάλισης της δημόσιας υγείας, εμβολιάζονται υποχρεωτικά κατά του κορονοϊού COVID-19 όλοι οι εργαζόμενοι των ιδιωτικών, δημοσίων και δημοτικών μονάδων μέριμνας ηλικιωμένων και μέριμνας ανθρώπων με αναπηρία (ιατροί, παραϊατρικό προσωπικό, νοσηλευτές, διοικητικοί και υποστηρικτικοί εργαζόμενοι)¹²⁹.

Για σοβαρούς σκοπούς διασφάλισης της δημόσιας υγείας, εμβολιάζονται απαραίτητα κατά του κορονοϊού όλοι οι εργαζόμενοι (ιατροί, παραϊατρικό προσωπικό, νοσηλευτές, διοικητικοί και υποστηρικτικοί εργαζόμενοι) σε ιδιωτικές, δημόσιες και δημοτικές δομές υγείας (διαγνωστικά κέντρα, κέντρα αποκατάστασης, κλινικές, νοσοκομεία, δομές πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, μονάδες νοσηλείας, Ε.Κ.Α.Β. και Ε.Ο.Δ.Υ.)¹³⁰.

Δεν έχουν την υποχρέωση των παρ. 1 και 2 τα άτομα που έχουν νοσήσει και για χρονικό διάστημα 90 ημερών από τη νόσηση και αυτοί που έχουν αιτιολογημένους λόγους υγείας, οι οποίοι θέτουν πρόσκομμα στην πραγματοποίηση του εμβολιασμού¹³¹.

Εξαιρούνται επιπλέον από την πραγματοποίηση του υποχρεωτικού μέτρου του εμβολιασμού κατά του κορονοϊού:

- Φυσικά πρόσωπα, που παρουσίασαν σοβαρή αλλεργική αντίδραση (όπως αναφυλαξία) ύστερα από τη χορήγηση προηγούμενης δόσης του εμβολίου. Στη συγκεκριμένη κατάσταση, είναι απαραίτητο να κατατίθεται στην αρμόδια υγειονομική επιτροπή γνωμάτευση ειδικού ιατρού αλλεργιολόγου που να δηλώνει την κρισιμότητα της αντίδρασης, το χρονικό διάστημα πραγματοποίησης και τη διάρκεια αυτής, όπως και τη συνάφειά της με συγκεκριμένο εμβόλιο κατά του κορονοϊού¹³².

¹²⁸ Βλ. ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020, όπ. ανωτ. (υποσ. 114).

¹²⁹ Άρθ. 206 παρ. 1α του ν. 4820/2021.

¹³⁰ Άρθ. 206 παρ. 2 του ν. 4820/2021.

¹³¹ Άρθ. 206 παρ. 4 του ν. 4820/2021.

¹³² Άρθ. 2 παρ. 1 στοιχ. α της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

- Φυσικά πρόσωπα με διαγνωσμένη αλλεργία (με *in vivo* δερματικές ή *in vitro* δοκιμασίες διέγερσης βασεοφίλων) σε συστατικό του εμβολίου. Στη συγκεκριμένη κατάσταση, κατατίθεται στην αρμόδια υγειονομική επιτροπή γνωμάτευση ειδικού ιατρού αλλεργιολόγου, που δηλώνει τη διάγνωση της αλλεργίας και την κρισιμότητα της αντίδρασης στο οριζόμενο, ανά περίπτωση, συστατικό συγκεκριμένου εμβολίου κατά του κορονοϊού¹³³.
- Φυσικά πρόσωπα, τα οποία παρουσίασαν σύνδρομο θρόμβωσης με θρομβοπενία (Thrombosis with Thrombocytopenia Syndrome -TTS) ύστερα από την πρώτη δόση των εμβολίων Astra Zeneca και Janssen/Johnson & Johnson κατά του κορονοϊού. Στη συγκεκριμένη κατάσταση, κατατίθεται στην αρμόδια υγειονομική επιτροπή γνωμάτευση ειδικού ιατρού που δηλώνει την παρουσίαση του συνδρόμου θρόμβωσης, όπως και το χρονικό διάστημα φανέρωσής της ύστερα από την πρώτη δόση εμβολίου κατά του κορονοϊού. Ως αντένδειξη και αιτία εξαίρεσης από τον υποχρεωτικό εμβολιασμό, είναι δυνατόν να εξετάζεται από την επιτροπή άλλη, ισοδύναμη κρίσιμη με τις παραπάνω, ανεπιθύμητη δράση, η οποία αποδίδεται χρονικά από το θεράποντα ιατρό με συγκεκριμένη επιστημονική αιτιολόγηση στην πρώτη δόση του εμβολίου. Στη συγκεκριμένη κατάσταση, η αρμόδια επιτροπή κρίνει την κρισιμότητα της ανεπιθύμητης δράσης, όπως και τη συνάφειά της με συγκεκριμένο εμβόλιο ή με όλα τα υπάρχοντα εμβόλια¹³⁴.
- Φυσικά πρόσωπα με ιστορικό θρομβοπενίας λόγω της ηπαρίνης (heparin-induced thrombocytopenia), ή με ιστορικό αντιφωσφολιπιδικού συνδρόμου (antiphospholipid syndrome-APS), ή με σύνδρομο διαφυγής τριχοειδών (capillary leak syndrome). Στη συγκεκριμένη κατάσταση κατατίθεται στην αρμόδια υγειονομική επιτροπή γνωμάτευση ειδικού ιατρού που δηλώνει την ισχύ του συνδρόμου, τα αποτελέσματά του στην υγεία του αιτούντος και την αντένδειξη συγκεκριμένου ή κάθε τύπου εμβολίου κατά του κορονοϊού με ειδική επιστημονική αιτιολόγηση¹³⁵.

¹³³ Άρθ. 2 παρ. 1 στοιχ. β της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

¹³⁴ Άρθ. 2 παρ. 1 στοιχ. γ της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

¹³⁵ Άρθ. 2 παρ. 1 στοιχ. δ της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

- Φυσικά πρόσωπα με ιστορικό μυοκαρδίτιδας πριν από τον εμβολιασμό για τον κορονοϊό, με την προϋπόθεση πως κατατίθεται ιατρική γνωμάτευση από ειδικευμένο ιατρό καρδιολόγο με πλήρη δήλωση της σοβαρότητας της πάθησης, της εξέλιξης της αποκατάστασης και ταυτόχρονη δήλωση συγκεκριμένων αιτιών εξαίρεσης ή εξαίρεσης για ορισμένο χρονικό διάστημα κατά το οποίο κρίνονται από την αρμόδια υγειονομική επιτροπή. Φυσικά πρόσωπα με ιστορικό περικαρδίτιδας πριν από τον εμβολιασμό κατά του κορονοϊού δεν εξαιρούνται από αυτόν¹³⁶.
- Φυσικά πρόσωπα με διάγνωση περικαρδίτιδας ή μυοκαρδίτιδας μετά την 1η δόση mRNA εμβολίου κατά του κορονοϊού καταθέτουν ιατρική γνωμάτευση από ειδικευμένο ιατρό καρδιολόγο με πλήρη δήλωση της σοβαρότητας της πάθησης και της πορείας υποχώρησης των συμπτωμάτων και ταυτόχρονη δήλωση συγκεκριμένων αιτιών πλήρους εξαίρεσης ή εξαίρεσης για ορισμένο χρονικό διάστημα από τη δεύτερη δόση του εμβολίου κατά το οποίο κρίνονται από την αρμόδια υγειονομική επιτροπή¹³⁷.

Υπεύθυνες για την υλοποίηση της απόφασης απαλλαγής από την υποχρεωτικότητα πραγματοποίησης εμβολιασμού είναι τριμελείς επιτροπές ανά υγειονομική περιφέρεια¹³⁸.

Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός με όρους δεν καταπατά θεμελιώδη δικαιώματα προστατευμένα στο Σύνταγμα και την Ε.Σ.Δ.Α..¹³⁹

Τα άτομα που δεν εμβολιάζονται ή εκείνοι που δεν επιθυμούν να φανερώσουν το ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο του (μη) εμβολιασμού έχουν τη δυνατότητα να προβούν

¹³⁶ Άρθ. 2 παρ. 1 στοιχ. ε της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

¹³⁷ Άρθ. 2 παρ. 1 στοιχ. στ της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

¹³⁸ Άρθ. 2 παρ. 4 της απόφασης Δ1α/Γ.Π.οικ. 50933/13.8.2021.

¹³⁹ Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, Η νεοσυσταθείσα Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και Τεχνοηθικής και η Σύστασή της περί της υποχρεωτικότητας των εμβολιασμών στο χώρο εργασίας, 14.7.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-neosystatheisa-epitroph-viohthikhs-kai-texnohthikis-kai-h-systash-ths-peri-ths-ypoxrewtikothtas-twn-emboliasmon-sto-xwro-ergasias/>.

ελεύθερα σε αυτή την επιλογή¹⁴⁰. Στο χώρο, όμως, της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης, η άρνηση εμβολιασμού, με άλλα λόγια δηλαδή η άρνηση κοινωνικής αλληλεγγύης, αποτελεί συνταγματικά ανεκτό να επιφέρει ορισμένες έννομες συνέπειες¹⁴¹.

Η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και Τεχνοηθικής ανακοίνωσε σύσταση για την υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού σε συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες στον τομέα της υγείας. Διατύπωσε μια προσέγγιση «κλιμακούμενης πρωτοβουλίας» από την πλευρά του κράτους, με τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορά προσαρμοσμένες σε κάθε επαγγελματική ομάδα εκστρατείες πληροφόρησης για εκούσιο εμβολιασμό που στηρίζονται σε επιστημονικά δεδομένα, υπό τον όρο της προγενέστερης κατανόησης των φόβων και των γενικότερων πεποιθήσεων. Το δεύτερο στάδιο αφορά στην υιοθέτηση μέτρων ενθάρρυνσης/αποθάρρυνσης, τα οποία θα ήταν δυνατόν να σχεδιαστούν από το κράτος σε συνεργασία με τη διοίκηση των μονάδων υγείας, όπως για παράδειγμα διευκόλυνση του ραντεβού για τον εμβολιασμό, ελαστικότητα στο ωράριο εργασίας τις ημέρες του εμβολιασμού. Τέλος, το τρίτο στάδιο αφορά την πρόβλεψη υποχρεωτικότητας ως τελευταία λύση, που οφείλει να έχει ορισμένο χρονικό ορίζοντα και να τηρηθεί μόνο αν τα προγενέστερα μέτρα δεν έχουν ως αποτέλεσμα σοβαρή αύξηση του ποσοστού εμβολιασμού¹⁴².

Όσον αφορά το ζήτημα της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού και το πρόστιμο των 100 ευρώ για τους ανεμβολίαστους ηλικίας άνω των 60 ετών έχουν εκφραστεί ποικίλες απόψεις σχετικά με τη συνταγματικότητά του.

Στις 3 Δεκεμβρίου 2021 δημοσιεύθηκε ο ν. 4865/2021. Η παρ. 1 του άρθ. 24 ορίζει την υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού για τους άνω των 60 ετών προκειμένου να καταπολεμηθεί η πανδημία του κορονοϊού, προβλέποντας επιβολή διοικητικής κύρωσης προστίμου 100 ευρώ σε περίπτωση μη τήρησης της συγκεκριμένης υποχρέωσης με βάση

¹⁴⁰ Κοντιάδης Ξενοφών, Είναι συνταγματικά ανεκτός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός;, 4.12. 2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-syntagmatika-anektos-o-ypoxreotikos-emboliastos/>.

¹⁴¹ Βλ. Κοντιάδης Ξενοφών, όπ. ανωτ. (υποσ. 140).

¹⁴² Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, Περί της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού σε περίοδο πανδημίας: Μία ηθικο-συνταγματική θεώρηση, Εκδόσεις Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, Αθήνα 2021, σελ. 105-106.

την παρ. 4 εδ. α'. Η επιβολή υποχρεωτικού εμβολιασμού είναι συνταγματική με κάποιες προϋποθέσεις. Δε θα πρέπει να είναι οριζόντια η επιβολή του προστίμου¹⁴³. Το μόνο ζήτημα συνταγματικότητας, το οποίο υφίσταται και αυτό in concreto αποτελεί στην περίπτωση που η επαναλαμβανόμενη επιβολή του προστίμου των 100 ευρώ το μήνα είναι δυνατόν να επηρεάσει το κατώτατο επίπεδο διαβίωσης ενός προσώπου, το οποίο διασφαλίζεται από την αρχή της προστασίας της ανθρώπινης αξίας του άρθ. 2 παρ. 1 Σ., σε συνδυασμό με τη γενική συνταγματική αρχή του κοινωνικού κράτους του άρθ. 25 παρ. 1 εδ. α' Συντάγματος¹⁴⁴. Η συνταγματικότητα της επιβολής του προστίμου ισχύει με τον όρο της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας και με τον όρο πως τα μη κυρωτικά μέτρα ή ηπιότερα κυρωτικά μέτρα καθίστανται αναποτελεσματικά¹⁴⁵. Τα συνταγματικά αγαθά της ανθρώπινης ζωής και υγείας είναι υπέρτερα και δικαιολογούν σοβαρές οριοθετήσεις στο δικαίωμα στο σωματικό αυτοκαθορισμό από τη βιοϊατρική παρέμβαση στον εμβολιασμό, αν εκτός των αρχών της νομιμότητας και αναλογικότητας, η υποχρεωτικότητα ερείδεται σε έγκριτα επιστημονικά συμπεράσματα και ορίζονται εξαιρέσεις για όσους ο εμβολιασμός δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί¹⁴⁶.

¹⁴³ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Υποχρεωτικός εμβολιασμός: Διχασμένοι οι συνταγματολόγοι - Η συνταγματικότητα του μέτρου και η αντίδραση για το πρόστιμο, 1.12.2021, διαθέσιμο σε: https://www.ethnos.gr/greece/article/185276/ypoxreotikosemboliasmosdixasmenoioisyntagmatologoihsyntagmatikothtatoymetroykaiantidrashgiatoprostimo?fbclid=IwAR0PfcdqBRr7hLTNzxLsGNP5n-BHVXD8CmBGUuHj7P_yYKqsFyx_ahOkko.

¹⁴⁴ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Μπορούν να προσφύγουν δικαστικά όσοι διαφωνούν με τη συνταγματικότητα και νομιμότητα της επιβολής προστίμου 100 ευρώ σε όποιον/α, ηλικίας άνω των 60 ετών, δεν εμβολιαστεί;, 13.1.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/mporoun-na-prosfigoun-dikastika-osoioi-diafwnoun-me-th-syntagmatikothta-kai-nomimothta-ths-epivolhs-prostimou-100-eyrw-se-opoion-hlikias-anw-twn-60-etwn-den-emvoliastei/>.

¹⁴⁵ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Είναι συνταγματική η επιβολή προστίμου 100 ευρώ τον μήνα στους ανεμβολίαστους άνω των 60 ετών; (Αποψη II), 2.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-syntagmatiki-h-epivolh-prostimou-100-eyrw-ton-mhna-stous-anemvoliastous-anw-twn-60-etwn-apopsi-ii/>.

¹⁴⁶ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Υποχρεωτικότητα Εμβολιασμού: Είναι συνταγματικό το «κατοστάρικο»; – Τι δηλώνουν στην «Π» Συνταγματολόγοι, 6.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://pelop.gr/ypochreotikotita-emvoliasmou-einai-syntagmatiko-to-katostariko-ti-dilonoun-stin-p-syntagmatologoi/?fbclid=IwAR2s-6TuAG5UVxuGcR2gg8F3665uB-WHeRX1HGRr8nsl5wVAHcBow5fEH2k>.

Δεν υφίσταται ζήτημα αντισυνταγματικότητας του μέτρου του υποχρεωτικού εμβολιασμού για τους άνω των 60 ετών. Δε θίγεται η ελευθερία τους, κυρίως όταν πρόκειται έτσι να διασφαλιστούν δεκάδες ανθρώπινες ζωές την ημέρα. Η προστασία της ζωής είναι το υπέρτατο αγαθό. Το μέτρο της επιβολής των οικονομικών κυρώσεων δε χαρακτηρίζεται ως εξαναγκαστικό¹⁴⁷.

Αν ο εμβολιασμός αξιολογηθεί με αιτιολογημένες μελέτες από τους ιατρούς αναγκαίος για τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας, είναι δυνατόν να καταστεί υποχρεωτικός, κυρίως σε συγκεκριμένες ομάδες, δηλαδή σε άτομα άνω των 60 ετών. Τα συγκεκριμένα άτομα χρειάζονται τις υπηρεσίες του συστήματος υγείας. Είναι αναγκαίο να υφίσταται πρόβλεψη απαλλαγής από την πραγματοποίηση του υποχρεωτικού μέτρου του εμβολιασμού κατά του κορονοϊού όλων όσοι δε μπορούν για ιατρικούς λόγους να εμβολιαστούν. Το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε ως συμβατή με την Ε.Σ.Δ.Α. την επιβολή προστίμου 400 ευρώ¹⁴⁸.

Είναι συναγματικά επιτρεπτή η υποχρεωτικότητα εμβολιασμού σε ορισμένες ομάδες ανθρώπων με την προϋπόθεση πως αιτιολογείται ότι η επιβολή της είναι απαραίτητη για την οριοθέτηση της πανδημίας του κορονοϊού¹⁴⁹.

Η κυρίαρχη άποψη στη νομολογία και στη θεωρία επισημαίνει πως το θέμα του υποχρεωτικού εμβολιασμού για την καταπολέμηση μεταδοτικών ασθενειών δεν είναι αντίθετο προς το Σ.. Παρόλα αυτά και για την καταπολέμηση της πανδημίας, υφίστανται अपαράβατα όρια από το κράτος δικαίου, όπως αυτό χαρακτηρίζεται από τις αρχές της ανθρώπινης αξίας (άρθ. 2 παρ. 1 Σ.), της ισότητας (άρθ. 4 παρ. 1 Σ.), της αναλογικότητας (άρθ. 25 παρ. 1 Σ.) και της υποχρέωσης σεβασμού του πυρήνα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Το βασικό όριο που τίθεται από την έννομη τάξη, περικλείει το ζήτημα

¹⁴⁷ Μανιτάκης Αντώνης, Συνταγματικός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός στους άνω των 60, 30.11.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/society/561609247/manitakis-syntagmatikos-o-ypochreotikos-emvoliasmos-stoys-ano-ton-60/>.

¹⁴⁸ Παναγοπούλου-Κουντατζή Φερενίκη, Η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού στην ηλικιακή ομάδα άνω των εξήντα ετών (Άποψη Ι), 1.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/hypoxrewtikothta-tou-emvoliasmou-sthn-hlikiake-omada-anw-twn-ekshnta-etwn-apopsi-i/>.

¹⁴⁹ Δρόσος Γιάννης, Το Σύνταγμα στο σώμα μας: Ένα σχόλιο πάνω στο ζήτημα της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού, 3.1.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/to-syntagma-sto-swma-mas-ena-sxolio-panw-sto-zithma-tis-ypochrewtikothtas-tou-emvoliasmou/>.

των κυρώσεων σε περίπτωση άρνησης εμβολιασμού. Θα πρέπει να αποφεύγονται μέτρα, τα οποία σχετίζονται με τη στέρηση των μέσων βιοπορισμού των πολιτών¹⁵⁰.

Η πρόβλεψη, η οποία σχετίζεται με τη λήξη της πανδημίας δεν είναι αόριστη - υφίστανται αντικειμενικοί παράγοντες για τον τρόπο που θα αξιολογηθεί πως δεν υφίσταται πανδημία τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε εθνικό επίπεδο. Η μειωμένη μεταδοτικότητα του ιού από τους εμβολιασμένους αποτελεί βάση για την επιβολή της υποχρεωτικότητας στους υγειονομικούς, αφού διαθέτουν αυξημένη ευθύνη για την προστασία της υγείας των ασθενών¹⁵¹.

Στην τελευταία ανακοίνωση ο υπουργός Υγείας τόνισε πως οι εργαζόμενοι στο Ε.Σ.Υ., οι οποίοι δεν εμβολιάζονται θα απολύονται οριστικά. Το παραπάνω μέτρο είναι αντισυνταγματικό. Με βάση και την τωρινή πραγματικότητα έχει καταπατηθεί η ανθρώπινη αξία αυτών των εργαζομένων, καθώς έχουν στερηθεί τα μέσα βιοπορισμού τους¹⁵².

Αποτελεί άκρως προβληματική από συνταγματική άποψη η επιβολή διοικητικού προστίμου σε ανεμβολίαστους άνω των 60 ετών κυρίως διότι ο καθένας έχει το δικαίωμα να διαθέτει το σώμα του σύμφωνα με τα άρθ. 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Σ.. Το κράτος δε μπορεί να επιβάλλει τον εμβολιασμό με απειλή διοικητικού προστίμου¹⁵³. Το κράτος είναι δυνατόν, στο πεδίο της συνταγματικά επιβεβλημένης φροντίδας του για τη δημόσια υγεία, να προβλέψει τους μηχανισμούς των κινήσεων των ανεμβολίαστων, όχι όμως και

¹⁵⁰ Βλαχόπουλος Σπύρος, Σχόλιο για την υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού, 16.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/sxolio-gia-thn-ypoxrewtikothta-tou-emvoliasmou/>.

¹⁵¹ Φωτιάδου Αλκμήνη, Πρέπει η πολιτεία να ορίσει χρονικό όριο στην επιβολή αναστολής εργασίας των υγειονομικών;, 13.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/prepei-h-politeia-na-orisei-xroniko-orio-sthn-epivolh-anastolhs-ergasias-twn-ygeionomikwn/>.

¹⁵² Βιδάλης Τάκης, Εμβολιασμοί: Υποχρεωτικότητα, απολύσεις και η δοκιμασία της λογικής, 2.2.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/emvoliasmoi-ypoxrewtikothta-apolyseis-kai-h-dokimasia-ths-logikhs/>.

¹⁵³ Χρυσόγονος Κώστας, Υποχρεωτικός εμβολιασμός: Διχασμένοι οι συνταγματολόγοι - Η συνταγματικότητα του μέτρου και η αντίδραση για το πρόστιμο, 1.12.2021, διαθέσιμο σε: https://www.ethnos.gr/greece/article/185276/ypoxreotikosemboliasmosdixasmenoioisyntagmatologoihsyntagmatikothtatoymetroykaiantidrashgiatoprostimofbclid=IwAR0PfedqBRr7hLTNzxLsGNP5n-BHVXD8CmBGUuHj7P_yYKqsFyx_ahOkko.

να τους εξαναγκάσει να εμβολιαστούν, με την επιβολή κυρώσεων με άνισα αποτελέσματα για τον καθένα από αυτούς¹⁵⁴.

Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός για τους άνω των 60 με επιβολή προστίμου 100 ευρώ το μήνα φαίνεται να είναι η πιο αδέξια, από συνταγματική πλευρά, πτυχή της υποχρεωτικότητας. Εντάσσει μια διακριτική μεταχείριση με βάση την ηλικία, ενώ παράλληλα εισάγει το κριτήριο ποιοι θα επιβαρύνουν περισσότερο το δημόσιο σύστημα υγείας εξαιτίας της ευαλωτότητάς τους (και όχι ποιοι μεταδίδουν περισσότερο τον ιό). Στοχεύει στη διασφάλιση της δημόσιας υγείας υπό την έννοια της αποσυμφόρησης των νοσοκομειακών κλινών και όχι στην ανάσχεση της μεταδοτικότητας. Χρησιμοποιεί ως μέσο ένα διοικητικό πρόστιμο, δίχως να υφίσταται μια δυσμενής συνέπεια ορθολογικά συνδεδεμένη με τη διακινδύνευση. Χρησιμοποιεί την επεξεργασία δεδομένων υγείας δίχως τη συγκατάθεση του προσώπου¹⁵⁵.

Οι όροι της επιβολής υποχρεωτικού εμβολιασμού πρέπει να εφαρμόζουν την αρχή της αναλογικότητας. Το πρόβλημα της προβλεπόμενης κύρωσης υφίσταται στο ύψος του προστίμου που καθορίζεται οριζόντια και αδιακρίτως για όλους σε 100 ευρώ το μήνα. Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός για τους άνω των 60 ετών, έτσι όπως ορίστηκε, δεν εφαρμόζει τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας¹⁵⁶.

Ο υποχρεωτικός εμβολιασμός καταρχήν απαγορεύεται, όμως δύναται να επιβληθεί ad hoc υπό τον αναγκαίο σεβασμό αρχών νομιμότητας, αναγκαιότητας και αναλογικότητας, με στόχο τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας. Αμφισβητούμενο θα πρέπει να θεωρείται το καθολικό πεδίο τήρησης της διάταξης, δηλαδή αν στην έννοια της «ομάδας του πληθυσμού» υπάγεται μια ολόκληρη ηλικιακή τάξη σε καθολικό πεδίο.

¹⁵⁴ Χρυσόγονος Κώστας, Η υποχρεωτικότητα των εμβολιασμών προσκρούει στο Σύνταγμα, 30.11.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/ellada/story/291502/xrysogonos-sto-cnn-greece-syntagmatiko-provlima-logo-tis-ypoxreotikotitas-ton-emvoliasmon>.

¹⁵⁵ Κοντιάδης Ξενοφών, Φωτιάδου Αλκμήνη, Υποχρεωτικότητα του εμβολίου και διοικητικά πρόστιμα με ηλικιακό κριτήριο (Αποψη II), 1.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ypoxrewtikothta-tou-emvoliou-kai-dioikhtika-prostima-me-hlikiako-krithrio-apopsi-ii/>.

¹⁵⁶ Καϊδατζής Ακρίτας, Υποχρεωτικότητα Εμβολιασμού: Είναι συνταγματικό το «κατοστάρικο»; - Τι δηλώνουν στην «Π» Συνταγματολόγοι, 6.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://pelop.gr/ypochreotikotita-emvoliasmou-einai-syntagmatiko-to-katostariko-ti-dilonoun-stin-p-syntagmatologoi/?fbclid=IwAR2s-6TuAG5UVxuGcR2gg8F3665uB-WHeRX1HGRr8nsl5wVAHcBow5fEH2k>.

Ακόμα, δεν υφίσταται πρόβλεψη ορισμένου χρονικού διαστήματος πραγματοποίησης του υποχρεωτικού εμβολιασμού. Δεν αιτιολογείται αν οι πολίτες άνω των 60 ετών είναι υπεύθυνοι για τη μετάδοση της πανδημίας του κορονοϊού. Η επιβολή διοικητικού προστίμου είναι ενάντιο στην αρχή της αναλογικότητας. Δημιουργεί κοινωνικές διακρίσεις και δε σέβεται την αρχή της αυτονομίας, ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και ισότητας αφού δεν υπολογίζεται η οικονομική κατάσταση των πολιτών¹⁵⁷.

Η διάταξη για την υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί επί της ουσίας, ιδίως διότι δεν προβλέπει εξαιρέσεις για υποκειμενικούς λόγους, ούτε κριτήρια τοπικά, ηλικιακά. Δεν έχει αναλογική σχέση ως προς τη συμμετοχή στα δημόσια βάρη. Το όριο των 60 ετών αποτελεί διάκριση μη θεμιτή και ενδεχομένως πολύ χαμηλό. Είναι εφικτό να αμφισβητηθεί διαδικαστικά, ιδίως επειδή δεν προβλέπει συγκεκριμένο περιορισμένο χρόνο τήρησης με δυνατότητα ανανέωσης, δεν προβλέπει διοικητική διαδικασία προβολής εξαιρέσεων/αντιρρήσεων όσον αφορά τα ουσιαστικά ζητήματα, δεν περικλείει την απαραίτητη αιτιολογία, η οποία θα αποδεικνύει για τις απαιτήσεις ελέγχου της αρχής της αναλογικότητας με ενδιάμεση ένταση το δημόσιο συμφέρον. Θα δημιουργεί θέμα εννόμου συμφέροντος για την προβολή της αντισυνταγματικότητας και αυτό συνιστά ασφαλέστερο να το προσπαθήσουν άτομα που συντρέχει στο πρόσωπό τους μία από τις ουσιαστικές εξαιρέσεις¹⁵⁸.

5. Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα ύστερα από τον κορονοϊό

Οι συνθήκες έκτακτης ανάγκης επιταχύνουν τις ιστορικές εξελίξεις, έχοντας ως αποτέλεσμα τη γρήγορη λήψη και νομιμοποίηση αποφάσεων που υπό συνθήκες κανονικότητας θα είχαν ως προϋπόθεση μακροχρόνιες διαβουλεύσεις και πολύπλοκες σταθμίσεις. Η πανδημία έφερε τη λήψη αποφάσεων για τα συστήματα υγείας, την οικονομία και την πολιτική με βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, τα οποία δεν αποκλείεται να

¹⁵⁷ Κουρούπης Κωνσταντίνος, Υποχρεωτικός εμβολιασμός πολιτών άνω των 60 ετών: σχολιασμός των επίμαχων μέτρων, 6.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ypoxrewtikos-emvoliasmos-politwn-anw-twn-60-etwn-sxoliasmos-twn-epimaxwn-metrwn/>.

¹⁵⁸ Τασόπουλος Γιάννης, Υποχρεωτικός εμβολιασμός και ενδιάμεσος έλεγχος της αναλογικότητας (Άποψη Ι), 2.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ypoxrewtikos-emvoliasmos-kai-endiamesos-elegxos-ths-analogikothtas-apopsi-i/>.

καταστούν μόνιμα ή πάντως να επιβιώσουν ως βασικές κατευθυντήριες γραμμές ύστερα από το τέλος της πανδημίας, μεταβάλλοντας το κοινωνικό πείραμα των ακραίων οριοθετήσεων και τη χρήση των καινούριων τεχνολογιών σε ένα καινούριο μοντέλο οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης¹⁵⁹.

Η αλλαγή από την παρακολούθηση με τις προϋποθέσεις της παραδοσιακής ηλεκτρονικής επιτήρησης, η οποία στοχεύει, τυπικά τουλάχιστον, στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας, σε μια καινούρια εποχή, στην οποία η βιομετρική επιτήρηση θα παράχει τη δυνατότητα τελικά για τον εντοπισμό των ψυχολογικών αντιδράσεων και της «ενδόμυχης γνώμης» όλων των ατόμων στο όνομα της δημόσιας υγείας, θα αποτελούσε μια σημαντική αλλαγή¹⁶⁰.

Σε μια εποχή, η οποία διακατέχεται από τάσεις οριοθέτησης θεμελιωδών δικαιωμάτων για χάρη της δημόσιας υγείας, η σιωπή απέναντι σε μέτρα, τα οποία ανατρέπουν τη χρήση και το σκοπό του δημοσίου χώρου που είναι σοβαρό διακύβευμα για την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας και την υλοποίηση της ελευθερίας του ανθρώπου θα σημαίνει συνενοχή στον αφανισμό ποσοστού της¹⁶¹.

¹⁵⁹ Κοντιάδης Ξενοφών, Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα μετά την πανδημία, 4.6.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/to-dikaioma-stin-idiotikotita-meta-tin-pandimia/>.

¹⁶⁰ Βλ. Κοντιάδης Ξενοφών, όπ. ανωτ. (υποσ. 159).

¹⁶¹ Γεωργίου Σταυρούλα, Ο δημόσιος χώρος στην μετά κορωνοϊό εποχή, 25.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/o-dimosios-xoros-stin-meta-koronoio-epoxi/>.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα πρόσφατα μέτρα για την καταπολέμιση της πανδημίας του κορονοϊού οριοθέτησαν σε σημαντικό βαθμό μια σειρά από συνταγματικά δικαιώματα. Οι ελευθερίες της οικονομικής δραστηριότητας (άρθ. 5 παρ. 1 Σ.), της κίνησης (άρθ. 5 παρ. 4 Σ.), της συνάθροισης (άρθ. 11 Σ.) και της θρησκευτικής λατρείας (άρθ. 13 Σ.) υπέστησαν τους σημαντικότερους περιορισμούς. Οι συγκεκριμένοι περιορισμοί εξηγούνται πάντως από συνταγματική πλευρά, καθώς εφαρμόστηκαν για σύντομο χρονικό διάστημα, για την καταπολέμιση του κορονοϊού και με την εκπεφρασμένη γνώμη της πλειοψηφίας των επιστημόνων για την αναγκαιότητά τους¹⁶².

Εδώ όμως ενυπάρχει και η σοβαρή απειλή της κλιμακούμενης κατανόησης ενός «συνταγματικού μιθριδατισμού» που θα μας συνηθήσει με την ιδέα του αφανισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων για σκοπούς διασφάλισης σοβαρότερων εννόμων αγαθών. Τα πρόσφατα μέτρα δικαιολογούνται για τη διασφάλιση της υγείας των πολιτών, είναι όμως μια κρίσιμη κατάσταση, η οποία δεν πρέπει να επαναληφθεί για την καταπολέμιση καμίας άλλης απειλής¹⁶³.

Ας καταστεί, αυτή η δοκιμασία αφετηρία για να συνειδητοποιηθεί η αξία του νομικού πολιτισμού. Τα συνταγματικά δικαιώματά είναι πολύτιμα. Εάν, τώρα, γίνεται δεκτή η πρόσκαιρη οριοθέτησή τους για να συνεχίσουν να υφίστανται, αυτό δε σημαίνει πως πρέπει να συνηθίσουμε στην εξαφάνισή τους¹⁶⁴.

Ο αδιαμφισβήτητος τεράστιος κίνδυνος για την υγεία των ατόμων, τη σωστή λειτουργία του συστήματος υγείας, την αρμονική κοινωνική συμβίωση και την οικονομία της χώρας είναι απαραίτητο να διευθετηθεί γρήγορα και δραστικά. Στα δημοκρατικά κράτη η πολιτεία που διακρίνεται από αίσθηση του καθήκοντος οφείλει να αντιμετωπίσει τα επείγουσα ζητήματα προστατεύοντας τη ζωή αλλά και τον πυρήνα της δημοκρατίας δηλαδή την ελευθερία. Δεν είναι σωστό να γίνει η πανδημία η αφορμή καινούριων μορφών κρατικού ή/και κοινωνικού ελέγχου ή μίας γενικευμένης παραβίασης της ιδιωτικής ζωής των ατόμων. Η προσαρμογή των πολιτών με έρεισμα το

¹⁶² Βλαχόπουλος Σπύρος, «Όχι στον συνταγματισμό μιθριδατισμό», 29.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1071326/ochi-ston-syntagmatiko-mithridatismo/>.

¹⁶³ Βλ. Βλαχόπουλο Σπύρο, όπ. ανωτ. (υποσ. 162).

¹⁶⁴ Βλ. Βλαχόπουλο Σπύρο, όπ. ανωτ. (υποσ. 162).

ατομικό αίσθημα ευθύνης κι όχι την έξωθεν προσταγή δεν εμποδίζει μόνο τη μετάδοση της COVID-19 αλλά -σε τελευταία ανάλυση- διασφαλίζει και τις ατομικές ελευθερίες¹⁶⁵.

Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων πρέπει να τηρεί ορισμένες αρχές προκειμένου να είναι νόμιμη και ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει ευθύνη για την εφαρμογή τους. Ο κάθε άνθρωπος οφείλει να σέβεται τους νόμους και συγκεκριμένα στο πεδίο της πανδημίας έχει τη δυνατότητα να δρα όπως επιθυμεί, αρκεί να μη θέτει σε κίνδυνο την υγεία των άλλων. Το ζήτημα του εμβολιασμού αποτελεί προσωπική επιλογή, αλλά οι συνέπειες που θα δέχονται οι ανεμβολίαστοι είναι κατανοητές προκειμένου να διασφαλιστεί η δημόσια υγεία.

Στην παρούσα κρίση, η ανθρωπότητα βρίσκεται μπροστά σε δύο σημαντικές επιλογές. Η πρώτη είναι η ολοκληρωτική επιτήρηση ή η ενδυνάμωση των πολιτών. Η δεύτερη σχετίζεται με την εθνικιστική απομόνωση ή παγκόσμια αλληλεγγύη¹⁶⁶.

Η ανάγκη βιομετρικής παρακολούθησης θα μπορούσε να είναι ένα προσωρινό μέτρο στη διάρκεια μιας έκτακτης κατάστασης που θα σταματούσε με τον τερματισμό της. Ωστόσο, τα προσωρινά μέτρα διαθέτουν την άσχημη συνήθεια να διαρκούν περισσότερο από τις καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, αφού υφίσταται πάντα μια καινούρια κατάσταση έκτακτης ανάγκης που παραμονεύει στον ορίζοντα. Το να ζητείται από τους ανθρώπους να επιλέξουν ανάμεσα στην ιδιωτική τους ζωή και την υγεία τους αποτελεί, στην πραγματικότητα, την ίδια τη ρίζα του προβλήματος. Είναι εφικτό η ανθρωπότητα να επιλέξει να διαφυλάξει την υγεία και να νικήσει την επιδημία του κορονοϊού όχι με την εφαρμογή καθεστώτων ολοκληρωτικής παρακολούθησης, αλλά με την ενδυνάμωση των πολιτών¹⁶⁷.

Η δεύτερη επιλογή που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα σχετίζεται με την εθνικιστική απομόνωση ή την παγκόσμια αλληλεγγύη. Τόσο η πανδημία του κορονοϊού όσο και η επακόλουθη οικονομική κρίση, είναι παγκόσμια προβλήματα, τα οποία είναι

¹⁶⁵ Βλ. Μήτρου Λίλιαν, όπ. ανωτ. (υποσ. 4).

¹⁶⁶ Γιουβάλ Νόα Χαράρι, Πώς θα είναι ο κόσμος μετά τον κορονοϊό - Ερχεται το τέλος της ιδιωτικότητας;, 25.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.ethnos.gr/World/article/96131/posthaeinaiokosmosmetatonkoronoioerxetaitotelosstidiotikothtas>.

¹⁶⁷ Βλ. Γιουβάλ Νόα Χαράρι, όπ. ανωτ. (υποσ. 166).

δυνατόν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά μόνο με παγκόσμια συνεργασία. Οι χώρες πρέπει να είναι πρόθυμες να ανταλλάσσουν πληροφορίες και να ζητούν συμβουλές και είναι αναγκαίο να έχουν τη δυνατότητα να εμπιστεύονται τα δεδομένα και τις γνώσεις που λαμβάνουν. Χρειάζεται ακόμα μια παγκόσμια προσπάθεια για την παραγωγή και τη διανομή ιατρικού εξοπλισμού, κυρίως των test kits και των αναπνευστήρων¹⁶⁸.

Αν επιλεγεί η παγκόσμια αλληλεγγύη, θα ήταν νίκη όχι μόνο ενάντια στον κορονοϊό, αλλά και απέναντι σε όλες τις μελλοντικές επιδημίες και κρίσεις, που θα ήταν δυνατόν να απειλήσουν το ανθρώπινο γένος τον 21ο αιώνα¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Βλ. Γιουβάλ Νόα Харάρι, όπ. ανωτ. (υποσ. 166).

¹⁶⁹ Βλ. Γιουβάλ Νόα Харάρι, όπ. ανωτ. (υποσ. 166).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανθόπουλος Χαράλαμπος, Ερμηνεία Άρθρου 25 Σ, σε: Σταυρόπουλο Φίλιππο/Κοντιάδη Ξενοφώντα/Ανθόπουλο Χαράλαμπο/Γεραπετρίτη Γιώργο (επιμ.),
Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-
Θεσσαλονίκη 2017.
- Βενέρης Αντώνιος, Η διαφάνεια στη Δημόσια Διοίκηση ως λόγος δημοσίου
συμφέροντος και η προστασία των προσωπικών δεδομένων: «ηλεκτρονικό»
δικαίωμα πρόσβασης και «documenttracing», ΕφημΔΔ 2015.
- Βενιζέλος Ευάγγελος, Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών
δικαιωμάτων, Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, Εκδόσεις
Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990.
- Ηλιάδου Αικατερίνη, Δημόσιες Επιχειρήσεις, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
2016.
- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Περί της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού σε
περίοδο πανδημίας: Μία ηθικο-συνταγματική θεώρηση, Εκδόσεις Κέντρο
Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου,
Αθήνα 2021.
- Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου - Τόμος 1, Εκδόσεις
Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011.
- Τάχος Αναστάσιος, Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, 9η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα,
Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Ακριβοπούλου Χριστίνα, Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων
μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, 23.11.2011, διαθέσιμο σε:
<https://www.constitutionalism.gr/2213-to-dikaiwma-stin-prostasia-twn-proswpikwn-dedomenw/>.
- Αλιβιζάτος Νίκος, Ποια δημοκρατία μετά τον COVID-19;, 25.3.2020, διαθέσιμο σε:
<https://www.kathimerini.gr/society/1070545/n-alivizatos-poia-dimokratia-meta-ton-covid-19/>.
- Ανδρέου Ανδρέας, Αρχή της αναλογικότητας, ένα νομικό εργαλείο για όλους, 19.9.2020,

- διαθέσιμο σε: <https://www.skai.gr/news/opinions/arxi-tis-analogikotitas-ena-nomiko-ergaleio-gia-olous>.
- Βιδάλης Τάκης, Υπερασπίζοντας την αναλογικότητα: Πανδημία και η χρήση μάσκας στα Σχολεία, 12.9.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/yperaspizontas-tin-analogikotita-pandimia-kai-i-xrisi-maskas-sta-sxoleia/>.
- Βιδάλης Τάκης, Εμβολιασμοί: Υποχρεωτικότητα, απολύσεις και η δοκιμασία της λογικής, 2.2.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/emvoliasmoi-ypoxrewtikothta-apolyseis-kai-h-dokimasia-ths-logikhs/>.
- Βλαχόπουλος Σπύρος, «Όχι στον συνταγματισμό μιθριδατισμό», 29.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1071326/ochi-ston-syntagmatiko-mithridatismo/>.
- Βλαχόπουλος Σπύρος, Σχόλιο για την υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού, 16.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/sxolio-gia-thn-ypoxrewtikothta-tou-emvoliasmou/>.
- Γεωργίου Σταυρούλα, Ο δημόσιος χώρος στην μετά κορωνοϊό εποχή, 25.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/o-dimosios-xoros-stin-meta-koronoio-epoxi/>.
- Γιουβάλ Νόα Χαράρι, Πώς θα είναι ο κόσμος μετά τον κορωνοϊό - Ερχεται το τέλος της ιδιωτικότητας;, 25.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.ethnos.gr/World/article/96131/posthaeinaikosmosmetatonkoronoioerxetaitotelosthsidiotikothtas>.
- Δρόσος Γιάννης, Το Σύνταγμα στο σώμα μας: Ένα σχόλιο πάνω στο ζήτημα της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού, 3.1.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/to-syntagma-sto-swma-mas-ena-sxolio-panw-sto-zithma-ths-ypoxrewtikothtas-tou-emvoliasmou/>.
- Καϊδατζής Ακρίτας, Υποχρεωτικότητα Εμβολιασμού: Είναι συνταγματικό το «κατοστάρικο»; - Τι δηλώνουν στην «Π» Συνταγματολόγοι, 6.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://pelop.gr/ypochreotikotita-emvoliasmou-einai-syntagmatiko-to-katostariko-ti-dilonoun-stin-p-syntagmatologoi/?fbclid=IwAR2s-6TuAG5UVxuGcR2gq8F3665uB-WHeRX1HGRr8nsl5wVAHcBow5fEH2k>.
- Κοκόρας Ευστάθιος, Τα προσωπικά δεδομένα υγείας σε περίοδο πανδημίας με αφορμή

- την ασθένεια COVID-19, διαθέσιμο σε:
<http://ejournals.lib.auth.gr/bionomika/article/view/7700/7471>.
- Κοντιάδης Ξενοφών, Το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα μετά την πανδημία, 4.6.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/to-dikaioma-stin-idiotikotita-meta-tin-pandimia/>.
- Κοντιάδης Ξενοφών, Είναι συνταγματικά ανεκτός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός;, 4.12.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-syntagmatika-anektos-o-ypoxreotikos-emvoliasmos/>.
- Κοντιάδης Ξενοφών, Φωτιάδου Αλκμήνη, Υποχρεωτικότητα του εμβολίου και διοικητικά πρόστιμα με ηλικιακό κριτήριο (Άποψη II), 1.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ypoxrewtikothta-tou-emvoliou-kai-dioikhtika-prostima-me-hlikiako-krithrion-apopsi-ii/>.
- Κουρούτης Κωνσταντίνος, Υποχρεωτικός εμβολιασμός πολιτών άνω των 60 ετών: σχολιασμός των επίμαχων μέτρων, 6.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ypoxrewtikos-emvoliasmos-politwn-anw-ton-60-etwn-sxoliasmos-ton-epimaxwn-metron/>.
- Μανιτάκης Αντώνης, Συνταγματικός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός στους άνω των 60, 30.11.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/society/561609247/manitakis-syntagmatikos-o-ypochreotikos-emvoliasmos-stoys-ano-ton-60/>.
- Μήτρου Λίλιαν, Τα προσωπικά δεδομένα στην εποχή του Κορωνοϊού, 16.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>.
- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας, 28.3.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/wpcontent/uploads/2020/03/2020.03.28_Panagopoulou_privacycoronavirus.pdf.
- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Περί των αρνητών της μάσκας, 4.9.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/peri-ton-arniton-tis-maskas/>.
- Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Η νεοσυσταθείσα Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής

και Τεχνοηθικής και η Σύστασή της περί της υποχρεωτικότητας των εμβολιασμών στο χώρο εργασίας, 14.7.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-neosystatheisa-epitroph-viohthikhs-kai-texnohthikis-kai-h-systash-ths-peri-ths-ypoxrewtikothtas-twn-emvoliasmwn-ston-xwro-ergasias/>.

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Η υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού στην ηλικιακή ομάδα άνω των εξήντα ετών (Αποψη Ι), 1.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/h-ypoxrewtikothta-tou-emvoliasmou-sthn-hlikiakh-omada-anw-twn-ekshnta-etwn-apopsi-i/>.

Πρεβεδούρου Ευγενία, Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος (Γενικό Διοικητικό Δίκτυο), 30.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.prevedourou.gr/%CE%B7%CE%AD%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BF%CF%85%CF%83%CF%85%CE%BC%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82%CE%B3%CE%B5%CE%BD/>.

Τασόπουλος Γιάννης, Υποχρεωτικός εμβολιασμός και ενδιαμέσος έλεγχος της αναλογικότητας (Αποψη Ι), 2.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ypoxrewtikos-emvoliasmos-kai-endiamesos-elegxos-ths-analogikothtas-apopsi-i/>.

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Υποχρεωτικός εμβολιασμός: Διχασμένοι οι συνταγματολόγοι - Η συνταγματικότητα του μέτρου και η αντίδραση για το πρόστιμο, 1.12.2021, διαθέσιμο σε: https://www.ethnos.gr/greece/article/185276/ypoxreotikosemboliasmosdixasmenoioisyntagmatologoihsyntagmatikothtatoymetroykaihantidrashgiatoprostimio?fbclid=IwAR0PfedqBRr7hLTNzxLsGNP5n-BHVXD8CmBGUuHj7P_yYKqsFyx_ahOkko.

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Είναι συνταγματική η επιβολή προστίμου 100 ευρώ τον μήνα στους ανεμβολίαστους άνω των 60 ετών; (Αποψη ΙΙ), 2.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-syntagmatiki-h-epivolh->

[prostimou-100-eyrw-ton-mhna-stous-anemvoliasmous-anw-twn-60-etwn-apopsi-ii/](#).

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Υποχρεωτικότητα Εμβολιασμού: Είναι συνταγματικό το «κατοστάρικο»; - Τι δηλώνουν στην «Π» Συνταγματολόγοι, 6.12.2021, διαθέσιμο σε: <https://pelop.gr/ypochreotikotita-emvoliasmou-einai-syntagmatiko-to-katostariko-ti-dilonoun-stin-p-syntagmatologoi/?fbclid=IwAR2s-6TuAG5UVxuGcR2gq8F3665uB-WHeRX1HGRR8nsl5wVAHcBow5fEH2k>.

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Μπορούν να προσφύγουν δικαστικά όσοι διαφωνούν με τη συνταγματικότητα και νομιμότητα της επιβολής προστίμου 100 ευρώ σε όποιον/α, ηλικίας άνω των 60 ετών, δεν εμβολιαστεί, 13.1.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/mporoun-na-prosfygoun-dikastika-oso-diafwnoun-me-th-syntagmatikothta-kai-nomimothta-ths-epivolhs-prostimou-100-eyrw-se-opoion-hlikias-anw-twn-60-etwn-den-emvoliastei/>.

Φωτιάδου Αλκμήνη, Η συνταγματική καθημερινότητα της πανδημίας, 22.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatiki-kathimerinotita-tis-pandimias/>.

Φωτιάδου Αλκμήνη, Πρέπει η πολιτεία να ορίσει χρονικό όριο στην επιβολή αναστολής εργασίας των υγειονομικών, 13.12.2021, διαθέσιμο σε: [https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/prepei-h-politeia-na-orisei-xroniko-orio-sthn-epivolh-anastolhs-ergasias-twn-ygeionomikwn/](https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/prepei-h-politeia-na-orisei-xroniko-orio-sthn-epiboli-anastolhs-ergasias-twn-ygeionomikwn/).

Χρυσόγονος Κώστας, Η υποχρεωτικότητα των εμβολιασμών προσκρούει στο Σύνταγμα, 30.11.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/ellada/story/291502/xrysogonos-sto-cnn-greece-syntagmatiko-provlima-logo-tis-ypoxreotikotitas-ton-emvoliasmon>.

Χρυσόγονος Κώστας, Υποχρεωτικός εμβολιασμός: Διχασμένοι οι συνταγματολόγοι - Η συνταγματικότητα του μέτρου και η αντίδραση για το πρόστιμο, 1.12.2021, διαθέσιμο σε: https://www.ethnos.gr/greece/article/185276/ypoxreotikosemboliasmosdixasmenoioisyntagmatologoihsyntagmatikothtatoymetroykaihantidrashgiatoprostimo?fbclid=IwAR0PfedqBRr7hLTNzxLsGNP5nBHVXD8CmBGUuHj7P_yYKqsFyx_ahOkko.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων, Συχνές ερωτήσεις, διαθέσιμο σε:

https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/thematikes_enotites/eidikoiskopoi/ergasiakessxeseis/faq_ergasiakes.

Αρχή Προστασίας Δεδομένων, Συχνές ερωτήσεις για την τηλεργασία, διαθέσιμο σε:

https://www.dpa.gr/index.php/el/enimerwtiko/thematikes_enotites/eidikoiskopoi/ergasiakessxeseis/faq_ergasiakes/tilergasia.

Δήλωση σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της επιδημικής έξαρσης της νόσου COVID-19, 19.3.2020, διαθέσιμο σε:

<http://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/All/9FD25484B6D041C4C225853100423083>.

Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Σύσταση, Η βιοηθική διάσταση της ατομικής ευθύνης στην αντιμετώπιση του COVID-19 (κορωνοϊός)

http://www.bioethics.gr/images/pdf/GNOMES/Recommendation_coronavirus_FINAL_GR.pdf, σε: Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Αφιέρωμα// Βιοηθικοί προβληματισμοί σε περίοδο πανδημίας, 1.4.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/afieroma-vioithikoi-provlimatismoi-se-periodo-pandimias/>.

ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 1/2020 Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, 18.3.2020, διαθέσιμο σε:

https://www.dpa.gr/sites/default/files/202012/Katefthintiries_grammes_1_2020.pdf.

ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ 2/2020 Λήψη μέτρων ασφάλειας στο πλαίσιο

τηλεργασίας, 15.4.2020, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/sites/default/files/202012/Katefthintiries_grammes_2_2020.pdf.

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 29 ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ, Γνώμη 2/2017 σχετικά με την επεξεργασία δεδομένων στην εργασία, 8.6.2017, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/sites/default/files/2020-01/wp249_el.pdf.